

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до організації самостійної та виконання розрахунково-графічної робіт
із навчальної дисципліни

«ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ»

*(для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти денної та заочної
форм навчання зі спеціальності 193 – Геодезія та землеустрій,
освітньо-професійна програма «Землеустрій та кадастр»)*

**Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2025**

Методичні рекомендації до організації самостійної та виконання розрахунково-графічної робіт із навчальної дисципліни «Ефективне використання та охорона земель» (для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти денної та заочної форм навчання зі спеціальності 193 – Геодезія та землеустрій, освітньо-професійна програма «Землеустрій та кадастр») / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова ; уклад. : Ю. Б. Радзінська, В. В. Гой. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2025. – 70 с.

Укладачі: канд. техн. наук, доц. Ю. Б. Радзінська,
канд. екон. наук, асист. В. В. Гой

Рецензент

М. О. Пілічева, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри земельного адміністрування та геоінформаційних систем Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

Рекомендовано кафедрою земельного адміністрування та геоінформаційних систем, протокол № 1 від 16 серпня 2024 року

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Методичні рекомендації до організації самостійної роботи	5
Самостійна робота № 1 Стан земельних ресурсів України за регіонами (по варіантах).....	22
Самостійна робота № 2 Заходи з раціонального використання та охорони ґрунтів.....	27
Самостійна робота № 3 Оцінка збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру на землях різних категорій.....	34
Розрахунково-графічна робота.....	42
Висновок.....	63
Список рекомендованих джерел.....	64

ВСТУП

Дисципліна «Ефективне використання та охорона земель» належить до ключових складових професійної підготовки здобувачів вищої освіти зі спеціальності 193 – Геодезія та землеустрій. Вона забезпечує формування цілісного уявлення про сучасні концепції сталого землекористування, правові й економічні засади охорони земель, механізми контролю, стимулювання та регіонального планування в умовах екологічних, кліматичних і техногенних викликів. Особливу увагу приділено питанням функціонування категорій земель, захисту ґрунтів, відновлення порушених територій, оцінки втрат та збитків унаслідок надзвичайних ситуацій, а також практичному застосуванню геопросторової, статистичної та кадастрової інформації.

Запропоновані методичні рекомендації охоплюють як організацію самостійної роботи студентів, так і виконання розрахунково-графічної роботи, що дозволяє забезпечити цілісне засвоєння навчального матеріалу через поєднання теоретичного аналізу, практичних розрахунків та просторового моделювання. Тематика індивідуальних завдань сформована з орієнтацією на актуальні проблеми охорони земель: аналіз стану земельного фонду за регіонами, оцінка заходів з охорони ґрунтів, розрахунок збитків від надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. Методичні підходи побудовані з урахуванням вимог чинного законодавства, міждисциплінарного підходу та потреб практики в управлінні земельними ресурсами.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Концептуальні положення та нормативно-правове забезпечення ефективного використання і охорони земель

Тема 1 ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ (5 годин)

Основні поняття ефективного використання і охорони земель. Законодавство України у галузі використання і охорони земель.

Література: [4, 5, 12, 16, 17, 20, 30, 31, 37].

Контрольні запитання

1. Поясніть, у чому полягає різниця та взаємозв'язок між поняттями «ефективне використання земель» та «раціональне землекористування». Чому ефективність не можна вимірювати лише економічними показниками?
2. Назвіть та коротко охарактеризуйте щонайменше чотири основні напрями охорони земель. Наведіть приклад конкретного заходу для кожного із зазначених напрямів.
3. Чому поняття «охорона земель» є невіддільною складовою сталого розвитку України? Які факти деградації земельних ресурсів підтверджують актуальність цього завдання?
4. Яку роль відіграють Конституція України та Земельний кодекс України у системі законодавства про охорону земель? Що є основоположним принципом, закріпленим у Конституції?
5. Порівняйте функції Закону України «Про охорону земель» та Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель». Як ці два закони доповнюють один одного?
6. Яким чином Закон України «Про землеустрій» сприяє реалізації принципів ефективного використання та охорони земель на практиці?
7. Уявіть, що ви є власником земельної ділянки. Використовуючи текст лекції, поясніть, як норми Земельного кодексу, Закону «Про охорону земель» та

Закону «Про державний контроль...» формують ваші обов'язки та відповідальність щодо використання й охорони земель.

Тема 2 «НАПРЯМКИ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ» (5 годин)

Основні напрями охорони земель України. Удосконалення нормативно-технічного забезпечення ефективного використання та охорони земель.

Література: [2, 16, 30, 31, 39, 40].

Контрольні запитання

1. Порівняйте напрями «Недопущення необґрунтованого вилучення продуктивних земель» та «Консервація деградованих земель». Чим вони принципово відрізняються з точки зору превентивності заходів та стану земельних ділянок, до яких застосовуються?

2. Як заходи з різних напрямів охорони земель (наприклад, раціональне землекористування, захист від деградації та збереження біорізноманіття) можуть комплексно застосовуватися для вирішення проблем на території гірського району?

3. Підхід «батога і пряника» для мотивації землекористувачів. Поясніть, що мається на увазі та наведіть приклади «батога» (санкцій) і «пряника» (стимулів), використовуючи матеріали теми.

4. Одна з проблем нормативного забезпечення – його застарілість та невідповідність сучасним технологіям. Які саме технології і як їхня інтеграція могла б модернізувати систему моніторингу та контролю за станом земель?

5. До яких негативних наслідків на практиці може призвести проблема недостатньої інтеграції даних Державного земельного кадастру та системи моніторингу якісного стану земель?

6. Уявіть, що ви – голова територіальної громади, на території якої є розпайовані землі, еродовані схили та старий нерекультивований кар'єр. Які напрями охорони земель вам потрібно буде застосувати і які нормативні документи (закони, проекти) стануть основою для вашої роботи?

7. Поясніть, чому гармонізація українського нормативно-технічного забезпечення з європейськими стандартами є не лише технічним, а й стратегічним завданням для України в контексті охорони земель.

Тема 3 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ ТА ОХОРОНОЮ ЗЕМЕЛЬ (5 годин)

Поняття й форми контролю за ефективним використанням та охороною земель. Поняття самоврядного та громадського контролю за використанням та охороною земель. Порядок здійснення самоврядного контролю у сфері використання і охорони земель. Здійснення заходів щодо охорони природи громадськими формуваннями.

Література: [4, 10, 14, 22, 33].

Контрольні запитання

1. Порівняйте державний і самоврядний контроль за використанням та охороною земель. У чому полягає ключова відмінність у їхніх повноваженнях щодо реагування на виявлені порушення?
2. Поясніть, як делегування функцій державного контролю органам місцевого самоврядування посилює їхню роль у земельній сфері.
3. Виокремлюють контрольну (наглядову) та практично-виконавчу складові діяльності громадських формувань. Поясніть, як ці дві складові доповнюють одна одну для досягнення спільної мети охорони земель, навівши приклади.
4. Громадський інспектор виявив факт засмічення прибережної захисної смуги. Детально опишіть його подальші дії та можливий ланцюжок реагування з боку органів влади, використовуючи інформацію теми.
5. Як, на вашу думку, можуть взаємодіяти державний, самоврядний та громадський контроль для вирішення комплексної проблеми, наприклад, незаконного видобутку піску в кар'єрі на території громади?
6. Уявіть, що ви спеціаліст відділу земельних ресурсів міської ради. До вас надійшла скарга від мешканців на те, що орендар комунальної землі використовує ділянку не за цільовим призначенням. Опишіть покроковий алгоритм ваших дій у межах самоврядного контролю.
7. Спеціального положення про громадських інспекторів щодо контролю за використанням земель агропромислового комплексу ще не затверджено. Як, на вашу думку, ця нормативна прогалина впливає на ефективність громадського контролю саме у сфері охорони сільськогосподарських земель?

Тема 4 ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ (5 годин)

Земельний фонд України. Стан земельних ресурсів України. Проблеми використання земельних ресурсів України.

Література: [37, 38, 40].

Контрольні запитання

1. Багато господарств вирощують монокультури (соняшник, ріпак). Поясніть, як ця агротехнологічна практика безпосередньо пов'язана з двома ключовими проблемами – деградацією ґрунтів та їхнім агрохімічним виснаженням.

2. Чорноземи можна вважати ґрунтами з високою «буферністю». Поясніть, як ця властивість є одночасно і захисним механізмом, і прихованою довготривалою загрозою в контексті хімічного забруднення.

3. Порівняйте проблему забруднення земель від промисловості (важкі метали) та від Чорнобильської катастрофи (радіонукліди) за характером впливу, тривалістю загрози та складністю заходів з відновлення.

4. Земельна реформа 1990-х рр. та запуск ринку землі у 2021 році змінили структуру власності. Проаналізуйте, як перехід від державної монополії до переважно приватного користування міг вплинути на стан земельних ресурсів як позитивно, так і негативно.

5. У степовій зоні України відбувається процес опустелювання. Поясніть, як проблема надмірної розораності та низької лісистості в поєднанні з кліматичними змінами (зазначеними в тексті) сприяє цьому загрозливому явищу.

6. Розглядаючи проблеми використання земель, можна побачити конфлікт між короткостроковими економічними інтересами та довгостроковими екологічними потребами. Які економічні механізми (окрім штрафів) могли б допомогти гармонізувати ці інтереси?

7. Уявіть, що ви – експерт, якому доручили оцінити збитки, завдані земельним ресурсам внаслідок війни. Визначте три основні категорії збитків (наприклад, фізичні, хімічні, економічні), які ви б включили у свій звіт, та коротко опишіть кожну.

Тема 5 ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СВІТУ

(5 годин)

Земельні ресурси. Агроекологічний потенціал ґрунту. Фактори, що впливають на погіршення стану земель.

Література: [2, 30, 31, 36].

Контрольні запитання

1. Забезпеченість населення світу ріллею скорочується. Поясніть, як цей демографічний тиск у поєднанні з процесами деградації земель впливає на створення глобальної загрози для продовольчої безпеки.
2. Поясніть, чому агроекологічний потенціал ґрунту не є статичною величиною. Наведіть приклади, як діяльність людини може як підвищити, так і знизити цей потенціал.
3. Порівняйте водну та вітрову ерозію. У чому полягає подібність їхнього руйнівного впливу на родючість ґрунту, а в чому ключові відмінності щодо умов виникнення та методів боротьби?
4. Як такі складові агроекологічного потенціалу, як потужність гумусового шару та стійкість до навантажень, впливають на вразливість ґрунту до таких деградаційних процесів, як ерозія та втрата гумусу?
5. Опустелювання є комплексним результатом впливу кліматичних і антропогенних чинників. Поясніть цю тезу, зупинившись на тому, як саме людська діяльність (наприклад, перевипас) у посушливих умовах може запустити незворотний процес деградації.
6. «Зелена революція» дозволила значно підвищити врожайність, але супроводжувалася інтенсивним використанням хімікатів. Проаналізуйте, як така інтенсифікація могла одночасно підвищувати один аспект агроекологічного потенціалу (продуктивність) і знижувати інший (наприклад, рівень забрудненості).
7. Уявіть, що ви – міжнародний експерт, який аналізує стан земель у посушливому регіоні, де ведеться зрошуване землеробство. Які три основні види деградації земель ви очікували б там виявити насамперед і які б заходи для боротьби з ними порекомендували?

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Моделі ефективного використання і охорони земель

Тема 6 ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ (3 години)

Основні вимоги щодо охорони та раціонального використання земельних ресурсів України. Завдання щодо охорони земель та сучасні екологічні проблеми сучасного землекористування.

Література: [16, 17, 20, 30, 31].

Контрольні запитання

1. Проаналізуйте, як невиконання вимоги «застосування науково обґрунтованих сівозмін» безпосередньо призводить до таких проблем, як ерозія та зниження родючості ґрунтів.
2. Порівняйте проблеми «хімічне забруднення земель» та «деградація земель внаслідок промислової діяльності». У чому полягає відмінність у їхньому впливі на ґрунт (накопичувальний ефект проти фізичного руйнування) та які підходи до відновлення цих земель потрібно застосувати?
3. Уявіть, що ви – державний інспектор, який перевіряє аграрне підприємство. Які основні вимоги до охорони земель ви б перевіряли насамперед, щоб протидіяти проблемам ерозії та зниженню родючості ґрунтів?
4. Поясніть, як проблема «нераціональне містобудування» може опосередковано посилювати інші проблеми, наприклад, ерозію ґрунтів та зниження продовольчої безпеки країни.
5. Яке із завдань щодо охорони земель є фундаментальним або першочерговим для України сьогодні і чому? Обґрунтуйте свою відповідь.
6. Проаналізуйте, як вплив військових дій на ґрунти не лише створює нові проблеми (замінування, забруднення вибухівкою), але й ускладнює вирішення вже існуючих, таких як ерозія та хімічне забруднення.
7. Запропонуйте три ключові заходи, які необхідно включити до «Національної програми охорони земель» для того, щоб зупинити процес зниження вмісту гумусу в українських чорноземах.

Тема 7 ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ (3 години)

Земля як об'єкт управління. Використання земельних ресурсів. Предмет науки і методи дослідження. Роль управління земельними ресурсами.

Література: [21, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 35].

Контрольні запитання

1. Поясніть, як дві, на перший погляд, суперечливі властивості – «просторова обмеженість» та «невичерпність при належному догляді» формують основу для концепції сталого розвитку в землекористуванні.
2. Існує величезний розрив між біоприродним потенціалом українських земель та реальним рівнем їх використання. Проаналізуйте основні економічні та інвестиційні причини цього розриву.
3. Запропонуйте три конкретні заходи в рамках управління земельними ресурсами, які могли б сприяти вирішенню проблеми нераціонального використання земель у межах міст (пустирі, покинуті промзони) у типовому українському місті.
4. Уявіть, що перед вами стоїть завдання розробити програму щодо оптимізації землекористування в одній із громад. Поясніть, як би ви поєднали соціологічні, статистично-економічні та картографічні методи дослідження для обґрунтування своїх рішень.
5. Оберіть дві цілі сталого розвитку (ЦСР) (наприклад, ЦСР 2 Подолання голоду та ЦСР 11 Сталі міста та громади) і детально поясніть, як саме ефективне управління земельними ресурсами сприяє їх досягненню.
6. Земля розглядається як фінансово-інвестиційний ресурс та вказується на недостатність інвестицій. Проаналізуйте, чому існує ця суперечність і які ключові управлінські кроки необхідні для повної реалізації інвестиційного потенціалу українських земель.
7. Опишіть, як розподіляються ролі в багаторівневій системі управління земельними ресурсами в Україні між центральними, регіональними та місцевими органами влади. Чому, на вашу думку, важлива саме така взаємодія різних рівнів?

Тема 8 ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ (3 години)

Економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель. Види стимулювання: податкова пільга, програми використання та охорони земель, компенсація витрат. Загальнодержавні програми ефективного використання та охорони земель.

Література: [7, 16, 24].

Контрольні запитання

1. Економічний механізм включає, з одного боку, платність землекористування, а з іншого – заохочення та пільги. Поясніть, як ці два, на перший погляд, протилежні підходи («батіг» і «пряник») працюють на досягнення єдиної мети – раціонального використання земель.

2. Порівняйте механізми «податкові пільги» та «компенсація витрат». У чому полягає їхня принципова відмінність: що вони стимулюють – майбутні інвестиції чи відшкодування вже понесених втрат / витрат?

3. Поясніть роль загальнодержавних та регіональних програм як фільтра та каталізатора для надання економічних стимулів. Чому, на вашу думку, держава прив'язує надання пільг та компенсацій саме до заходів, передбачених у цих програмах?

4. Спираючись на описані етапи Концепції загальнодержавної програми, схваленої у 2022 році, поясніть, чому на першому етапі (до 2028 р.) акцент робиться на створенні нормативно-технічної бази та системі моніторингу, а не на масовій реалізації практичних заходів.

5. Уявіть, що ви фермер, у власності якого є сильно еродована ділянка на схилі. Вирішивши її заліснити, на які види економічного стимулювання ви могли б потенційно розраховувати і до яких органів вам, імовірно, довелося б звернутися?

6. Ефективність економічного стимулювання значною мірою залежить від наявності коштів у бюджетах. Проаналізуйте, які ризики для функціонування описаного механізму створює нестабільне фінансування і які альтернативні (небюджетні) джерела заохочення можна було б розвивати.

7. Узагальніть і поясніть своїми словами, чому національна програма є не просто переліком заходів, а важливим інструментом стратегічного управління, який виконує одночасно планувальну, фінансову, стимулювальну та контролюючу функції.

Тема 9 ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ҐРУНТІВ (4 години)

Проблеми ефективного використання та охорони земельних ресурсів у світі. Зарубіжний досвід використання та охорони ґрунтів.

Література: [2, 30, 31].

Контрольні запитання

1. Нераціональне сільське господарство є однією з головних причин деградації земель. Проаналізуйте, як такі практики, як No-till, сівозміни та використання покривних культур, протидіють негативним наслідкам інтенсивного землеробства.

2. Порівняйте підходи до охорони ґрунтів у США та Європейському Союзі. Що є спільним у їхніх механізмах (наприклад, поєднання вимог та стимулів), а в чому полягають ключові відмінності (наприклад, фокус на довгостроковій консервації в США проти інтеграції в щорічні субсидії в ЄС)?

3. Проаналізуйте інституційну модель підтримки фермерів у Німеччині (аграрні палати). Чому, на вашу думку, такий підхід, що поєднує фінансування за рахунок земельного податку та надання безкоштовних консультацій, є ефективним для поширення культури сталого землеробства?

4. Уявіть, що ви – міжнародний консультант, якого запросили для вирішення проблеми опустелювання в регіоні Сахель (Африка). Використовуючи досвід Китаю, Ізраїлю та Австралії, поясніть, які три ключові заходи (технологічні, соціально-економічні, інституційні) ви б порекомендували запровадити насамперед?

5. Сформулюйте комплексний план боротьби з водною ерозією на схилістих землях, поєднавши агротехнічні (наприклад, контурна оранка),

лісомеліоративні (наприклад, агролісомеліорація) та інженерні (наприклад, терасування) методи.

6. Чому, на вашу думку, саме локальні та національні підходи є більш дієвими, ніж, наприклад, глобальний характер проблеми деградації земель, і в чому полягає роль міжнародних організацій, наприклад, ФАО?

7. Використовуючи розглянутий зарубіжний досвід, поясніть, які три ініціативи (одна правова / політична, одна технологічна, одна інституційна) ви вважаєте найбільш актуальними для впровадження в Україні для вирішення її проблем з ерозією та виснаженням чорноземів. Обґрунтуйте свій вибір.

Тема 10 УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ЗЕМЕЛЬ (4 години)

Загальні положення. Екологічні аспекти управління. Концептуальні засади ресурсозберігаючого землекористування. Вдосконалення екологічної інфраструктури. Комплексність підходу до управління охороною та використанням земельних ресурсів.

Література: [19, 25, 26, 36].

Контрольні запитання

1. Поясніть, як вдосконалення екологічної інфраструктури (наприклад, створення лісосмуг) допомагає реалізувати на практиці концепцію ресурсозберігаючого землекористування та підтримувати бездефіцитний баланс гумусу.

2. Порівняйте традиційний підхід до протиерозійних заходів (будівництво гідротехнічних споруд) із сучасним, що орієнтується на вдосконалення екологічної інфраструктури. У чому полягають недоліки першого та переваги другого?

3. Розкрийте суть «комплексності підходу» до управління охороною земель. Використовуючи приклад із забрудненням річки водою з поля, поясніть, чому ізольовані заходи щодо охорони окремих природних компонентів є неефективними.

4. «Нова парадигма збереження родючості ґрунтів» полягає у переході від хімізації до біологізації. Проаналізуйте, які економічні та освітні перешкоди можуть виникнути при такому переході для українських аграріїв.

5. Поясніть, як саме принцип комплексності управління дозволяє вирішувати екологічні проблеми землекористування, які виходять за межі однієї земельної ділянки (наприклад, вплив вирубки лісів на стан річок).

6. Уявіть, що ви – землевпорядник, якому доручено розробити проєкт екологічної оптимізації ландшафту для фермерського господарства на схилі землях. Які три ключові елементи вдосконаленої екологічної інфраструктури ви б запропонували включити в проєкт для запобігання ерозії?

7. Використовуючи матеріали теми, поясніть, як концепція «ресурсозберігаючого землекористування» та підхід до «вдосконалення екологічної інфраструктури» реалізують «комплексний підхід» до вирішення екологічних проблем.

Тема 11 МЕТОДИ ТА ФУНКЦІЇ УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ ТА ОХОРОНОЮ ЗЕМЕЛЬ (4 години)

Адміністративні методи управління використанням та охороною земель.
Основні функції управління використанням та охороною земель.

Література: [21, 23, 25, 26, 27, 29, 33, 35].

Контрольні запитання

1. Поясніть, як взаємопов'язані методи та функції управління.
2. Адміністративні методи доповнюються економічними. У чому, на вашу думку, полягає головна відмінність між адміністративним (наказовим) та економічним (стимулюючим) підходами до управління охороною земель?
3. Опишіть, як основні функції управління утворюють єдиний логічний цикл. Поясніть на прикладі, як дані «обліково-інформаційної функції» (моніторинг виявив ерозію) послідовно проходять через «планувальну», «організаційну» та «контрольну» функції.
4. Чому функція «Ведення державного земельного кадастру та інформаційне забезпечення» вважається фундаментом управління земельними

ресурсами? До яких проблем в управлінні може призвести відсутність актуальних та вірогідних кадастрових даних?

5. Уявіть таку ситуацію: на території громади виявлено факт самовільного розорювання пасовища на схилі. Опишіть, які форми адміністративних методів (нормативні, розпорядчі, контрольні) будуть задіяні органами влади для припинення цього порушення та відновлення стану ділянки.

6. Поясніть, чому функція «Розгляд земельних спорів та забезпечення законності» є важливою складовою саме управління охороною земель, а не лише правосуддя. Як невирішені конфлікти можуть перешкоджати реалізації заходів з охорони ґрунтів?

7. Узагальніть, як через реалізацію основних функцій управління (облік, планування, організація, контроль) та застосування адміністративних методів держава забезпечує виконання свого конституційного обов'язку щодо охорони землі як основного національного багатства.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

Особливості реалізації програм ефективного використання і охорони земель

Тема 12 ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ ЖИТЛОВОЇ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ЗАБУДОВИ (5 годин)

Склад земель житлової та громадської забудови. Використання земель населених пунктів. Містобудівний кадастр. Земельний кадастр та державна реєстрація права власності на землю.

Література: [3, 9, 11, 13, 42, 43].

Контрольні запитання

1. Поясніть ключову різницю між Державним земельним кадастром (ДЗК) та Державним реєстром речових прав на нерухоме майно. Чому для повноцінного обігу земельної ділянки необхідна реєстрація в обох системах?

2. Як містобудівний кадастр допомагає забезпечити дотримання вимог генерального плану та інших документів містобудівної документації на практиці?

3. Які три можливі напрями ревіталізації занедбаних промислових зон як форми подолання проблеми нераціонального використання міських земель, що відповідають принципам раціонального землекористування?

4. Поясніть, чому законодавче закріплення земель загального користування (парків, скверів) у комунальній власності без права приватизації є важливим механізмом охорони земель та забезпечення сталого розвитку міста.

5. Опишіть, як взаємодія містобудівного та земельного кадастрів допомагає уникнути конфліктів при наданні ділянки під забудову (наприклад, щоб не запланувати будівництво в охоронній зоні).

6. Раціональне використання земель у містах зазвичай передбачає ущільнення забудови. Як, на вашу думку, органи місцевого самоврядування мають збалансувати потребу в ущільненні (економічна ефективність) та необхідність дотримання норм озеленення?

7. Узагальніть, як система, що складається з містобудівної документації, містобудівного кадастру та земельного кадастру з реєстром прав, забезпечує ефективне використання та охорону земель житлової та громадської забудови.

Тема 13 ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ (5 годин)

Склад земель сільськогосподарського призначення. Проблеми використання земель сільськогосподарського призначення.

Література: [30, 31, 36].

Контрольні запитання

1. Поясніть, як структура сільськогосподарських угідь в Україні (з переважанням ріллі) безпосередньо спричиняє такі проблеми, як ерозія ґрунтів та неоптимальна структура екологічно стабільних площ.

2. Порівняйте проблему виснаження родючості через неправильні сівозміни та проблему хімічного забруднення пестицидами. У чому їхня

відмінність з точки зору швидкості прояву негативних наслідків та складності відновлення ґрунту?

3. Вважається, що українські ґрунти втратили до третини свого гумусового запасу. Проаналізуйте, які агротехнологічні (порушення сівозмін) та економічні (скорочення поголів'я худоби) чинники призвели до такого стану.

4. Поясніть, як соціально-економічні проблеми (дрібноконтурність, нерозвинений ринок землі) та недосконалість правового регулювання (слабкий контроль) взаємно посилюють одна одну, перешкоджаючи впровадженню сталих практик землекористування.

5. Полезахисні лісосмуги є важливим елементом агроландшафту. Узагальнивши проблеми використання сільськогосподарських земель, обґрунтуйте, чому відновлення та створення таких лісосмуг є одним із найважливіших заходів для вирішення одразу кількох таких проблем.

6. Існує припущення, що великі агрохолдинги, орендуючи землю, можуть бути зорієнтовані на короткостроковий прибуток. Проаналізуйте, які економічні та правові механізми могли б стимулювати такі компанії до довгострокового інвестування в охорону орендованих ними земель.

7. Запропонуйте комплексну програму з трьох ключових напрямів для поліпшення стану сільськогосподарських земель в одному з регіонів України, яка б включала заходи, що стосуються структури угідь, агротехнологій та правового регулювання.

Тема 14 ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ (5 годин)

Склад та стан земель лісогосподарського призначення. Охорона та раціональне користування лісами. Використання та відновлення лісів.

Література: [6, 8, 32].

Контрольні запитання

1. Виокремлюють землі лісогосподарського призначення та інші землі, вкриті лісом (наприклад, парки в містах). Поясніть, у чому полягає принципова відмінність їхнього правового статусу та режиму охорони.

2. Порівняйте режим господарювання в експлуатаційних лісах та лісах природоохоронного призначення. Які види вирубок та інші заходи дозволені в першому випадку і заборонені або суттєво обмежені в другому?

3. Порівняйте природне та штучне лісовідновлення. Опишіть переваги та недоліки кожного способу та поясніть, у яких умовах доцільно застосовувати кожен із них.

4. Використовуючи інформацію про нерівномірний розподіл лісів по території України, поясніть, чому пріоритети лісового господарства у Карпатах та в степових областях будуть кардинально різними.

5. Розкрийте принцип комплексності використання лісових ресурсів. Чому, з економічної та екологічної точки зору, важливо використовувати не лише деревину, а й побічні продукти та рекреаційний потенціал лісу?

6. Зміна клімату змушує переглядати підходи до лісовідновлення. Проаналізуйте, які саме ризики спричиняє зміна клімату для існуючих лісів і чому при посадці нових тепер важливо обирати стійкіші до посухи породи.

7. Уявіть, що ви керівник державного лісгоспу. Опишіть, як у вашій роботі будуть поєднуватися завдання з охорони та використання і відновлення лісів, враховуючи при цьому склад і стан лісів вашого підприємства.

Тема 15 ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ ВОДНОГО ФОНДУ»(5 годин)

Склад земель водного фонду. Охорона та раціональне використання земель водного фонду. Проблеми використання земель водного фонду.

Література: [1, 4].

Контрольні запитання

1. Поясніть, чому для такої складової земель водного фонду, як прибережні захисні смуги, встановлюється особливо суворий режим господарської діяльності. Які екологічні функції виконує ця буферна зона?

2. Проблема № 1 («Невиконання вимог щодо встановлення водоохоронних зон») зазвичай є причиною виникнення проблеми № 2 («Незаконна забудова»). Проаналізуйте цей причинно-наслідковий зв'язок.

3. Поясніть, у чому полягає відмінність між законодавчими вимогами щодо охорони земель водного фонду та реальними практиками їх використання на прикладі розорювання прибережних захисних смуг.

4. Проаналізуйте, як законодавчі проблеми, зокрема мізерні штрафи та правові колізії, формують у порушників відчуття безкарності, що, своєю чергою, стимулює таку незаконну діяльність, як забудова берегів.

5. Поясніть, чому басейновий підхід до управління є більш ефективним для вирішення проблеми забруднення великої річки (наприклад, Дніпра), ніж підхід, обмежений кордонами однієї області.

6. Проаналізуйте, як кліматичні виклики (посухи, паводки) у поєднанні з антропогенними проблемами (незаконна забудова заплав) створюють синергетичний негативний ефект, що загрожує як екосистемам, так і безпеці населення.

7. Запропонуйте комплексну програму з трьох ключових напрямів для поліпшення стану земель водного фонду в межах однієї територіальної громади (наприклад, заходи із землеустрою, контролю та інформування).

Тема 16 ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ (5 годин)

Землі природно-заповідного фонду. Охорона та раціональне використання земель природно-заповідного фонду. Регулювання використання земель природно-заповідного фонду.

Література: [17, 18, 19, 22].

Контрольні запитання

1. Землі природно-заповідного фонду (ПЗФ) можуть перебувати в державній, комунальній та навіть приватній власності. Поясніть, чому держава допускає існування приватних заповідних земель і який правовий механізм («охоронне зобов'язання») забезпечує дотримання заповідного режиму на таких ділянках.

2. Порівняйте режим охорони та використання у природному заповіднику та в національному природному парку. У чому полягає ключова відмінність

між ними, зокрема щодо доступу відвідувачів та допустимої господарської діяльності?

3. Поясніть роль функціонального зонування (на прикладі національного парку) як інструменту раціонального використання земель ПЗФ. Як воно допомагає поєднати сувору охорону природи з потребами рекреації та науки?

4. На прикладах заказника, пам'ятки природи та ботанічного саду покажіть, як різні категорії ПЗФ створюються для досягнення різних, більш вузьких природоохоронних цілей.

5. Зміна меж чи скасування статусу об'єкта ПЗФ є винятковим випадком. Поясніть, чому законодавство встановлює такі жорсткі бар'єри і яку роль у цьому процесі відіграє наукове обґрунтування.

6. Проаналізуйте, як система охорони земель ПЗФ поєднує різні рівні контролю: внутрішній (служба охорони парку /з аповідника) та зовнішній (Державна екологічна інспекція). Чому одного лише внутрішнього контролю недостатньо?

7. Уявіть, що на території вашої громади планують створити регіональний ландшафтний парк. Опишіть основні етапи цього процесу та поясніть, які права та обов'язки виникнуть у землекористувачів, чиї ділянки потраплять у межі парку.

САМОСТІЙНА РОБОТА № 1

Стан земельних ресурсів України за регіонами (по варіантах)

Мета роботи: сформувати у здобувачів глибоке розуміння сучасного стану та регіональних особливостей земельних ресурсів України, а також практичні навички аналітичної оцінки земельних даних (статистичних, кадастрових, даних дистанційного зондування) для обґрунтування висновків щодо використання і охорони земель.

Земельні ресурси є базовим національним багатством України та основою агропромислового комплексу. За площею суходолу Україна – найбільша держава Європи (без урахування європейської частини РФ) і має одні з найродючіших ґрунтів у світі; загальний земельний фонд становить близько 60 млн га.

Відповідно до законодавства, усі землі країни поділяються на кілька цільових категорій (сільськогосподарські, промислові, природоохоронні тощо).

Структура землекористування помітно варіюється за регіонами під впливом природно-кліматичних умов: наприклад, частка сільськогосподарських угідь у поліських областях становить приблизно 35 %, тоді як у південних степових – до 74%.

Нині використання земельних ресурсів України загалом не відповідає принципам раціонального природокористування.

Надмірна господарська освоєність (розорано близько 56 % території країни) призвела до порушення екологічно збалансованого співвідношення між ріллею, луками і лісами та посилення деградаційних процесів.

Ерозія ґрунтів набула загрозливих масштабів, спричиняючи суттєву втрату родючості і економічні збитки. Стан земельних ресурсів у багатьох областях наближається до критичного, що потребує невідкладних дій. Зокрема, фахівці наголошують на потребі впровадження нових еколого-економічних підходів до землекористування задля підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь і нейтралізації деградації ґрунтів.

Законодавчою основою оцінювання стану земель є норми Земельного кодексу України, а інформаційною – дані державного земельного кадастру та системи моніторингу земель. Моніторинг земель визначено як систему

спостереження за станом земельного фонду з метою своєчасного виявлення змін та запобігання негативним процесам.

Для аналізу стану земельних ресурсів у регіонах використовують різноманітні джерела: офіційну статистику (структура земельного фонду, показники родючості ґрунтів), матеріали дистанційного зондування (супутникові знімки, карти землекористування) та дані кадастрово-геоінформаційних систем. Поєднання цих даних дає змогу об'єктивно оцінити регіональні особливості використання й стан земельних ресурсів та виявити проблемні аспекти для ухвалення обґрунтованих управлінських рішень.

Виконуючи завдання, студенту необхідно:

1. Уважно опрацювати тему та обрати відповідний регіон або масштаб дослідження згідно з індивідуальним варіантом. Чітко визначити об'єкт аналізу (категорію земель чи аспект стану земельних ресурсів, що оцінюється).

2. Зібрати вихідні дані з вірогідних джерел. Доцільно використати офіційну статистику (дані Держстату, звіти Держгеокадастру про земельний фонд), результати державного земельного кадастру, матеріали дистанційного зондування (наприклад, карти земного покриття, доступні супутникові знімки) та інші науково обґрунтовані джерела. Важливо звернути увагу на актуальність та співставність даних (єдність класифікацій угідь, вибір тотожних періодів для порівняння тощо).

3. Обрати і застосувати адекватні методи аналітики. Залежно від характеру завдання це можуть бути: статистичний аналіз динаміки показників (розрахунок змін площ, часток, індексів деградації тощо), геоінформаційний аналіз та картографування (створення тематичних карт розподілу чи змін земель, просторовий аналіз даних ДЗЗ), порівняльний аналіз між територіями або часовими періодами, розрахунок індикаторів стану земель (наприклад, рівня розораності, лісистості, еродованості).

4. Інтерпретувати отримані результати у контексті регіональних особливостей. Під час підготовки висновків здобувач має оцінити виявлені тенденції (позитивні чи негативні), пояснити можливі причини змін стану земельних ресурсів (природно-кліматичні фактори, господарська діяльність, вплив нормативних заходів чи програм з охорони земель), а також сформулювати прогностичні оцінки або рекомендації щодо поліпшення використання та охорони земель у досліджуваному регіоні.

5. Оформити результати у вигляді текстового звіту з відповідними поясненнями, таблицями, графіками та картосхемами. Особливу увагу потрібно приділити обґрунтованості висновків та коректному цитуванню джерел отримання даних.

Варіанти індивідуальних завдань.

Кожен студент обирає (або отримує) один варіант, номер якого відповідає його порядковому номеру у списку академічної (віртуальної) групи.

Варіант 1. Оцінити динаміку змінювання площі сільськогосподарських угідь на рівні області за останні десятиріччя (на основі статистичних даних і матеріалів дистанційного зондування) та визначити тенденції використання сільгоспземель.

Варіант 2. Проаналізувати змінювання лісистості території обраного регіону (частки земель лісового фонду) за певний період і оцінити екологічні та господарські наслідки цих змін.

Варіант 3. Дослідити урбанізацію земель: оцінити розширення площ забудованих земель (населених пунктів, промисловості) в обраній області чи агломерації та його вплив на сільськогосподарські угіддя.

Варіант 4. Порівняти частку земель водного фонду у структурі земельного фонду двох різних областей України та проаналізувати, з чим пов'язані відмінності у забезпеченості територій водними ресурсами.

Варіант 5. Оцінити розвиток природно-заповідного фонду: проаналізувати динаміку площі земель природно-заповідного фонду в області (збільшення територій заповідників, національних парків тощо) та визначити, наскільки ефективно регіон розширює охоронювані природні території.

Варіант 6. Оцінити рівень деградації ґрунтів в межах адміністративного району або громади, використовуючи показники еродованості земель, втрати гумусу та інші індикатори якості ґрунтового покриву.

Варіант 7. Проаналізувати масштаби ерозії ґрунтів: оцінити площі сільськогосподарських земель, уражених водною та вітровою ерозією у вибраному регіоні, і простежити динаміку ерозійних процесів за останні роки.

Варіант 8. Дослідити проблеми земель техногенного забруднення: оцінити стан земель у зоні впливу великого промислового об'єкта або аварії (наприклад, забруднення важкими металами чи радіоактивними речовинами) та визначити площі деградованих або непридатних для використання угідь.

Варіант 9. Оцінити стан іригаційних земель півдня України: проаналізувати зміни площ зрошуваних земель в обраному південному регіоні та оцінити ступінь засолення й деградації ґрунтів на зрошуваних масивах.

Варіант 10. Проаналізувати наслідки осушення боліт на Поліссі: дослідити сучасний стан осушених земель у одному з поліських регіонів (масштаби повторного заболочування, зміни якості ґрунтів) та оцінити екологічні ризики меліорованих територій.

Варіант 11. Вивчити динаміку перелогів і неугідь: оцінити, як змінилася площа сільськогосподарських земель, що не обробляються (перелогових, деградованих угідь), упродовж останніх десятиліть в обраній області, та визначити причини цих змін.

Варіант 12. Оцінити рівень освоєності та розораності території: на прикладі конкретної області визначити частку освоєних (використовуваних) земель у загальній площі та частку ріллі; порівняти ці показники з екологічно обґрунтованими нормативами і зробити висновки про збалансованість землекористування.

Варіант 13. Порівняти структуру земельного фонду двох контрастних регіонів: проаналізувати відмінності у співвідношенні категорій земель (сільськогосподарські, ліси, води, забудовані тощо) між, наприклад, однією областю Полісся та однією областю степу, і пояснити ці відмінності природними та економічними умовами.

Варіант 14. Проаналізувати забезпеченість населення земельними ресурсами: розрахувати ключові показники (площу сільгоспугідь, ріллі, лісів на душу населення) для різних регіонів України та співставити їх, виявивши території з найвищим і найнижчим рівнем забезпеченості землею.

Варіант 15. Співставити фактичну та оптимальну структуру землекористування: для обраного регіону порівняти реальну структуру земельного фонду з науково рекомендованою (оптимальною часткою ріллі, лісів, луків тощо для цієї природної зони) та оцінити масштаби відхилень.

Варіант 16. Застосувати ГІС та дані ДЗЗ для моніторингу землекористування: на прикладі конкретної території проаналізувати супутникові знімки за різні роки (наприклад, з інтервалом 5–10 років) з метою виявлення змін у типах землекористування (розширення забудови, вирубка лісів, трансформація угідь тощо).

Варіант 17. Скласти картосхему стану земель: створити тематичну карту (наприклад, карту деградації ґрунтів або ерозійної небезпеки) для обраного району з використанням ГІС, проаналізувати просторовий розподіл проблемних земель та визначити пріоритетні ділянки для вжиття заходів з охорони земель.

Варіант 18. Оцінити втрати земельних ресурсів внаслідок воєнних дій 2022–2024 рр.: на матеріалах одного з постраждалих регіонів оцінити площі сільгоспземель, що вибули з обробітку через замінування, забруднення чи руйнування інфраструктури, а також окреслити можливості відновлення цих земель.

Варіант 19. Проаналізувати сучасний розподіл земель області за даними кадастру: використовуючи актуальні дані Державного земельного кадастру, визначити розподіл земель обраної області за категоріями та формами власності; виявити зміни у земельному фонді за останні роки (наприклад, збільшення площі приватних сільгоспугідь, зміни у землях запасу тощо) і оцінити наслідки цих змін.

Варіант 20. Дослідити ґрунтові ресурси та агровиробничий потенціал регіону: охарактеризувати типи ґрунтів, поширені в обраному регіоні, їх якісний стан (вміст гумусу, кислотність тощо) та придатність для сільського господарства; проаналізувати, як ґрунтові відмінності впливають на спеціалізацію і продуктивність агровикористання земель регіону.

Рекомендована література до самостійної роботи № 1: [4, 5, 9, 10, 12, 16, 17, 20, 25, 26, 30, 31, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44].

САМОСТІЙНА РОБОТА № 2

Заходи з раціонального використання та охорони ґрунтів

Мета роботи: поглибити знання про раціональне використання і охорону ґрунтів як ключового компонента сталого землекористування, розглянути основні загрози ґрунтам України та сучасні підходи до збереження їх родючості.

Ґрунти є базисом сільського господарства та невіддільною складовою екосистем, тому їх охорона – важлива умова сталого розвитку. Україна володіє унікальним ґрунтовим покривом: понад 60 % її земельного фонду займають високородючі чорноземи.

Однак сучасне використання земельних ресурсів зазвичай не відповідає принципам раціонального природокористування, що призводить до поступового виснаження родючості ґрунтів.

Збереження ґрунтів у придатному стані критично важливе для продовольчої безпеки та довкілля, адже відновлення родючого шару ґрунту в природних умовах триває століттями. Основні загрози ґрунтам України включають ерозію (водну та вітрову), дегуміфікацію (втрату гумусу та поживних речовин), ущільнення (деградацію структури ґрунту внаслідок механічного навантаження), засолення (нагромадження солей, особливо на зрошуваних землях) та забруднення (накопичення в ґрунті токсичних речовин від промисловості та агрохімікатів). За оцінками фахівців в Україні найбільш поширеними видами деградації є саме дегуміфікація, фізична деградація (ущільнення), ерозія та хімічне забруднення.

На меліорованих (зрошуваних) землях додатково фіксуються проблеми засолення й осолонцювання ґрунтів.

Масштаби цих явищ загрозливі: ерозією вже охоплено близько третини площі ріллі, вміст органічної речовини в ґрунтах знизився приблизно на 30 %, практично на всіх орних землях спостерігається ущільнення підорного шару, а запаси доступних поживних елементів помітно скорочуються.

Окремою проблемою є техногенне забруднення ґрунтів важкими металами, радіонуклідами, пестицидами та іншими шкідливими речовинами, яке локально охоплює значні території (за даними досліджень до 20 % ріллі можуть мати ознаки техногенного забруднення).

У сукупності ці процеси призводять до деградації ґрунтового покриву, втрати родючості та порушення екологічних функцій ґрунтів.

Сучасні підходи до збереження родючості ґрунтів ґрунтуються на засадах сталого (збалансованого) землекористування. Пріоритетним є уповільнення і призупинення деградаційних процесів та відновлення ґрунтової родючості. Зокрема, велика увага приділяється контурно-меліоративній організації території та протидерозійним заходам: терасуванню і контурному обробітку на схилах, впровадженню ґрунтозахисних сівозмін, створенню лісових смуг та газонів на ерозійнонебезпечних землях. Для запобігання втратам гумусу та структури ґрунту рекомендується консерваційне землеробство (мінімальний або нульовий обробіток ґрунту, використання сидератів і мульчування, чергування культур з поверненням рослинних решток у ґрунт).

Важливими є заходи агрохімічної меліорації: вапнування кислих ґрунтів, гіпсування солонців, внесення органічних добрив і збалансованих мінеральних добрив для підтримання бездефіцитного балансу гумусу та поживних елементів. На зрошуваних землях застосовуються заходи для запобігання засоленню: контроль сольового режиму води, промивні поливи, дренаж та вирощування солестійких культур. Очищення й ремедіація забруднених ґрунтів здійснюється фізико-хімічними методами або біоремедіацією (фітомеліорація, застосування мікроорганізмів), а також відведенням надмірно забруднених земель із господарського обороту під консервацію.

Важливою умовою успішної охорони ґрунтів є моніторинг ґрунтового покриву та раціональне землекористування на основі просторового планування: найуразливіші землі (круті схили, піщані тераси, перезволожені ділянки) доцільно вилучати з інтенсивної оранки та переводити під лісонасадження, луки або інше екологічно безпечне використання.

В Україні розроблено державні та галузеві програми охорони земель, ведеться контроль за дотриманням сівозмін і агротехнічних норм, впроваджуються інноваційні технології (точне землеробство, No-Till, Strip-Till, органічне виробництво тощо) з метою досягнення нейтрального рівня деградації ґрунтів у перспективі.

Таким чином, охорона ґрунтів як складова сталого землекористування передбачає комплексний підхід – поєднання інженерних, агротехнічних, меліоративних та організаційних заходів, спрямованих на збереження і відтворення родючості земель.

Для успішного виконання цього завдання необхідно:

1. Опрацювати теоретичні джерела з питань деградації та охорони ґрунтів. Рекомендується використати навчальну літературу, сучасні наукові публікації, нормативно-правові документи України (закони, постанови щодо охорони земель) та матеріали міжнародних організацій (ФАО, UNCCD) про сталий розвиток ґрунтових ресурсів.

2. Проаналізувати стан проблеми відповідно до індивідуального варіанту. Слід охарактеризувати вибраний тип деградації ґрунту та масштаби його прояву в заданому регіоні (просторовому контексті). Для цього доцільно зібрати дані про природні особливості території (клімат, рельєф, типи ґрунтів) і антропогенне навантаження, використовуючи статистичні звіти, карти ґрунтів, матеріали моніторингу земель тощо.

3. Обґрунтувати комплекс заходів раціонального використання та охорони ґрунтів, спрямованих на вирішення визначеної проблеми. В цьому блоці роботи студент має запропонувати конкретні протиерозійні, меліоративні, агротехнічні чи організаційні заходи залежно від характеру деградації. Важливо пояснити, як кожен захід впливає на ґрунт (наприклад, яким чином лісосмуги знижують швидкість вітру і запобігають дефляції, або як внесення гіпсу покращує структуру солонцюватих ґрунтів). Під час розроблення системи заходів потрібно враховувати наявний досвід (в Україні та за кордоном), економічну доцільність та екологічні обмеження.

4. Оцінити ефективність запропонованих рішень. Необхідно визначити критерії, за якими можна судити про успішність реалізації заходів (наприклад, зменшення втрат ґрунту від ерозії, підвищення вмісту гумусу через кілька років, покращення показників врожайності, зниження концентрації забруднювачів у ґрунті тощо). Можна застосувати методи прогнозування або порівняти декілька сценаріїв землекористування. Якщо є кількісні дані чи моделі (Universal Soil Loss Equation – для ерозії, індекси якості ґрунту, бонітування земель тощо), варто використати їх для обґрунтування висновків.

5. Оформити результати у вигляді стислого аналітичного звіту. Структура звіту може включати вступ (формулювання проблеми), огляд стану території, пропозиції щодо заходів, їх обговорення та очікувані результати. Зазначити посилання на використані джерела інформації та, за можливості, проілюструвати рішення схемами чи картосхемами (наприклад, карта еродованості території з нанесеними протиерозійними спорудами).

Варіанти індивідуальних завдань.

Кожен студент обирає (або отримує) один варіант, номер якого відповідає його порядковому номеру у списку академічної (віртуальної) групи.

Варіант 1. Оцінити протиерозійні заходи на крутих схилах Поділля. (Проаналізувати існуючі та можливі заходи захисту ґрунтів від водної ерозії на схилах Подільської височини; оцінити їх ефективність для зменшення змиву ґрунту).

Варіант 2. Розробити систему заходів із боротьби з вторинним засоленням на зрошуваних землях півдня України. (Запропонувати комплекс меліоративних та агротехнічних рішень для запобігання засоленню ґрунтів у умовах штучного зрошення на півдні України; обґрунтувати їх доцільність).

Варіант 3. Проаналізувати методи захисту ґрунтів від вітрової ерозії в степовій зоні (на прикладі Херсонської області). (Дослідити проблему дефляції ґрунтів у степах Херсонщини; оцінити ефективність таких заходів, як лісосмуги, безорний обробіток, покривні культури, для зниження втрат ґрунту від пилових бур).

Варіант 4. Обґрунтувати заходи щодо відновлення вмісту гумусу в чорноземах Лісостепу України. (Розробити рекомендації з підвищення рівня гумусу в чорноземних ґрунтах Лісостепової зони – через оптимізацію сівозмін, внесення органічних добрив, сидерацію; навести очікуваний ефект для родючості).

Варіант 5. Оцінити заходи запобігання ущільненню ґрунтів на орних землях Полтавської області. (Проаналізувати причини переущільнення ґрунтів у сучасному землеробстві Полтавщини та оцінити ефективність заходів для зменшення ущільнення – контролю руху техніки по полю, глибокого рихлення, чергування культур тощо).

Варіант 6. Розробити план поліпшення родючості деградованих ґрунтів в умовах інтенсивного землеробства (на прикладі Київської області). (Запропонувати систему заходів для господарства в Київській області, де тривалий час застосовувалося інтенсивне рілльове землеробство: відновлення балансу гумусу, покращення структури ґрунту, підвищення забезпеченості елементами живлення).

Варіант 7. Оцінити заходи щодо зменшення забруднення ґрунтів важкими металами на території Криворізького гірничопромислового району.

(Дослідити проблему техногенного забруднення ґрунтів важкими металами (напр. продуктами видобутку та збагачення руди) в Кривбасі; оцінити можливі заходи ремедіації – хімічні меліоранти, фіторемедіація, рекультивація відвалів – та їх ефективність).

Варіант 8. Розробити заходи для очищення ґрунтів від залишків пестицидів у сільськогосподарських угіддях Вінницької області. (Проаналізувати проблему накопичення стійких пестицидів у ґрунтах інтенсивного агровиробництва Вінниччини; запропонувати агротехнічні та біологічні методи детоксикації ґрунту, мінімізації пестицидного навантаження та відновлення біоти ґрунту).

Варіант 9. Проаналізувати заходи щодо нейтралізації кислотності ґрунтів на полях Полісся. (Дослідити явище підвищеної кислотності ґрунтів Поліської зони; проаналізувати ефективність відомих заходів – вапнування, використання кальцієвмісних добрив, підбір культур – у підвищенні рН та родючості таких ґрунтів).

Варіант 10. Обґрунтувати комплекс ґрунтозахисних заходів у басейні річки Дністер для запобігання зсувам та ерозії. (На прикладі Придністров'я визначити причини зсувних процесів та ерозії ґрунтів на схилах долин; запропонувати інженерні (берегоукріплення, дренаж), лісомеліоративні та агротехнічні заходи для стабілізації ґрунтового покриву).

Варіант 11. Розробити заходи запобігання деградації пасовищ у степових районах України (на прикладі Запорізької області). (Оцінити стан пасовищ Запорізької області: ознаки деградації від перевипасу, опустелювання; запропонувати систему контролю навантаження на пасовища, ротаційного випасу, підсів багаторічних трав, створення поїлок тощо для відновлення трав'яного покриву і ґрунтів).

Варіант 12. Оцінити ризики ґрунтової деградації та заходи боротьби з опустелюванням на півдні Одеської області. (Проаналізувати кліматичні та антропогенні фактори, що призводять до висушування і деградації ґрунтів у південній частині Одещини; оцінити комплекс заходів (насадження лісосмуг, збереження вологи в ґрунті, адаптивні сівозміни, протидія ерозії), спрямованих на недопущення опустелювання).

Варіант 13. Проаналізувати заходи з консервації деградованих і малопродуктивних земель (на прикладі Миколаївської області). (Надати оцінку практики консервації земель у регіоні: вилучення з обробітку еродованих,

засолених, забруднених ділянок; проаналізувати економічні, екологічні переваги та недоліки консервації, навести рекомендації щодо її впровадження на конкретних угіддях).

Варіант 14. Розробити план рекультивації ґрунтів на територіях, порушених гірничими роботами (на прикладі Донбасу). (Охарактеризувати вплив видобувної промисловості Донбасу на ґрунти – терикони, просідання, забруднення; запропонувати план відновлення родючого шару: технічна та біологічна рекультивація відвалів, посадка рослин-акумуляторів, відновлення ландшафту).

Варіант 15. Оцінити ефективність терасування та контурного обробітку на схилах Карпатського регіону для запобігання ерозійним процесам. (Проаналізувати досвід терасування схилів у Передкарпатті та застосування контурної оранки; оцінити, наскільки ці заходи зменшують змив ґрунту та підвищують стійкість сільськогосподарських угідь у горах).

Варіант 16. Проаналізувати вплив запровадження технології No-Till на стан ґрунтів та родючість (на прикладі господарств Кіровоградської області). (Вивчити, як перехід на технологію нульового обробітку впливає на фізичні властивості ґрунту (щільність, вологозбереження), вміст гумусу та урожайність культур у центральному регіоні; проаналізувати результати господарств, що практикують No-Till).

Варіант 17. Проаналізувати роль лісосмуг у захисті ґрунтів від ерозії (на прикладі Степової зони України). (Описати функції полезахисних лісових смуг у степах – зниження сили вітру, затримання снігу, покращення мікроклімату; на прикладі конкретного району оцінити ефективність існуючої мережі лісосмуг та надати рекомендації щодо її оптимізації для мінімізації вітрової ерозії).

Варіант 18. Обґрунтувати заходи для запобігання деградації ґрунтів у зоні урбанізації (на прикладі приміської території Києва). (Проаналізувати, як розширення міської забудови та промисловості навколо Києва впливає на ґрунти; запропонувати заходи з охорони ґрунтів від ущільнення будівельною технікою, забруднення від транспорту і підприємств, рекультивації порушених ділянок, створення зелених зон тощо).

Варіант 19. Проаналізувати проблему накопичення нітратів у ґрунтах за умов надмірного удобрення (на прикладі приміських господарств Київської області). (Виявити причини підвищеного вмісту нітратів у ґрунті при інтенсивному застосуванні добрив у передмістях; оцінити екологічні ризики

цього явища та проаналізувати заходи, які можуть зменшити вимивання і накопичення нітратів – оптимізація доз добрив, проміжні культури, контроль за якістю води).

Варіант 20. Запропонувати систему сівозмін для підтримання родючості ґрунтів у агроландшафтах півдня України, де переважає вирощування соняшнику. (Проаналізувати негативні наслідки монокультури соняшнику для ґрунту (дегуміфікація, виснаження елементів живлення, погіршення структури); розробити схему чергування культур, яка дозволить відновити баланс поживних речовин і гумусу, поліпшити фітосанітарний стан ґрунту та забезпечити сталу продуктивність).

Рекомендована література до самостійної роботи № 2: [4 2, 4, 16, 17, 20, 25, 26, 30, 31, 36].

САМОСТІЙНА РОБОТА № 3

Оцінка збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру на землях різних категорій

Мета роботи: сформувати у здобувачів уміння оцінювати збитки, завдані земельним ресурсам внаслідок надзвичайних ситуацій (НС) природного та техногенного походження, навчитися визначати види та масштаб шкоди на різних категоріях земель (сільськогосподарських, лісових, природоохоронних тощо), опановувати методичні підходи до кількісної оцінки втрат і виробити навички обґрунтування заходів з відшкодування та відновлення пошкоджених земель.

Надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру – це небезпечні події, що спричиняють тяжкі наслідки для людей, майна та довкілля. До природних НС відносять стихійні лиха та небезпечні явища (повені, посухи, лісові й степові пожежі, землетруси, зсуви тощо), тоді як техногенні НС охоплюють аварії на промислових об'єктах (хімічні викиди, вибухи, радіаційні аварії), транспортні катастрофи, воєнні дії та інші антропогенні інциденти. Всі ці події негативно впливають на земельні ресурси, спричиняючи комплексні збитки.

Категорії земель визначаються за цільовим призначенням ділянок (згідно зі ст. 19 Земельного кодексу України): сільськогосподарські землі, землі лісогосподарського призначення, землі природно-заповідного фонду, землі водного фонду, землі житлової забудови, промисловості тощо.

У контексті НС найбільш уразливими є земельні угіддя сільськогосподарського призначення (рілля, пасовища, сади), ліси та заповідні території, оскільки вони безпосередньо зазнають екологічних і економічних втрат. Оцінка збитків від наслідків НС базується на визначенні усіх видів шкоди, завданої території та ресурсам.

В офіційній методиці Кабінету Міністрів України передбачено, що загальні збитки розраховуються як сума основних компонентів шкоди.

Зокрема, беруться до уваги такі види втрат:

- загибель або травмування людей (втрати життя та здоров'я населення);
- руйнування будівель, споруд та майна;
- недоотримання продукції через перерву у виробництві;

- пошкодження чи вилучення сільськогосподарських угідь;
- загибель поголів'я тваринництва;
- знищення деревини та інших лісових ресурсів;
- втрати рибного господарства;
- деградація рекреаційних зон;
- забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів та ґрунтів;
- збитки, завдані природно-заповідному фонду.

Таким чином, наслідки НС мають як економічний вимір (прямі матеріальні втрати і недоотримані доходи), так і екологічний (погіршення стану земель, забруднення екосистем). Кожен тип НС формує специфічний профіль шкоди: наприклад, повінь може спричинити ерозію ґрунтів і замулення сільгоспугідь, пожежа – вигорання лісових масивів та гумусового шару, а аварія на хімічному підприємстві – токсичне забруднення ґрунтів і вод. Воєнні дії поєднують кілька видів впливів: вибухи й обстріли руйнують ґрунтовий покрив, засмічують територію уламками, боєприпасами, мінами, спричиняють хімічне та навіть радіаційне забруднення.

Згідно із сучасними підходами шкода земельним ресурсам від війни оцінюється з урахуванням забруднення і засмічення ґрунтів, втрати родючості, а також витрат на рекультивацію пошкоджених земель і відновлення меліоративних систем.

Важливо, що оцінка збитків проводиться диференційовано для різних категорій земель. Наприклад, для сільськогосподарських угідь ключовими показниками є площа втрачених родючих ґрунтів, обсяг недоотриманої сільгосппродукції та вартість робіт з відновлення ґрунту. Для лісових земель визначають втрати деревини (об'єм загиблої деревини, молодняку), вартість лісовідновлення та рекультивації згорілих ділянок. Для територій природно-заповідного фонду оцінюють збитки біорізноманіттю, деградацію середовищ існування видів, що часто виражають через вартість відтворювальних заходів чи екологічних збитків.

Окремо враховуються витрати на ліквідацію наслідків надзвичайної ситуації: очистка території від забруднення (ремедіація ґрунтів, вилучення забрудненого шару, утилізація відходів), інженерні роботи з відновлення ландшафту, берегоукріплення тощо.

Оцінювання збитків є необхідним для обґрунтування компенсації постраждалим землекористувачам та розробки планів відновлення територій. В

Україні розроблено нормативні документи, що регламентують цей процес. Зокрема, діє Методика оцінки збитків від надзвичайних ситуацій (затв. постановою КМУ №175 від 15.02.2002), яка визначає склад збитків за різними типами НС та рівнями їх масштабів. У 2022 році у відповідь на військові пошкодження земель затверджено спеціальні методики оцінювання шкоди ґрунтам внаслідок збройної агресії.

Виконання цього завдання передбачає:

1. Аналіз варіанта НС. Уважно ознайомтеся із запропонованим варіантом завдання (тип надзвичайної ситуації та категорія земель). Розкрийте характерні особливості цього виду НС: механізми впливу на землю, типові наслідки та фактори ураження. Під час аналізу використовуйте теоретичні відомості (класифікацію НС, приклади аналогічних випадків, нормативні дані щодо шкоди).

2. Визначення видів збитків. Перелічіть, які види збитків актуальні для даної ситуації. З'ясуйте, які компоненти входять до структури шкоди на обраній категорії земель. Зокрема, встановіть, чи є втрати урожаю або продукції, пошкодження інфраструктури, деградація ґрунтів, втрата лісових насаджень, забруднення довкілля, знищення біоресурсів тощо. Врахуйте як прямі збитки, так і побічні (опосередковані) втрати, включаючи довгострокові наслідки (наприклад, зниження родючості ґрунту на кілька років вперед).

3. Методи оцінки. Оберіть методичний підхід для кількісної оцінки кожного визначеного виду збитків. Можливо, для різних компонентів шкоди знадобляться різні методи:

- матеріальні втрати: оцінюються у грошовому вираженні на основі ринкової вартості втраченого майна чи продукції, або вартості відновлення зруйнованих об'єктів;

- втрати земельних ресурсів: розрахуйте площу постраждалих земель (затоплених, вигорілих, забруднених) та застосуйте відповідні нормативи або формули для визначення збитку. Наприклад, для сільгоспугідь можна використати нормативну грошову оцінку землі за 1 га та коефіцієнти втрати родючості; для лісів – нормативи вартості деревостанів за 1 м³ деревини чи 1 га лісу певного типу;

- екологічні збитки: якщо є забруднення, скористайтесь даними про гранично допустимі концентрації та методиками обчислення шкоди від

перевищення нормативів. При оцінці заподіяної шкоди заповідним територіям або екосистемам, можливо, доведеться застосувати умовно-економічні показники (наприклад, метод оцінки екосистемних послуг або витрати на відтворення);

– витрати на відновлення: визначте, які заходи потрібні для рекультивації та відновлення земель (очищення ґрунту, заліснення, відбудова меліоративних споруд). Оцініть їхню орієнтовну вартість за довідниками цін або кошторисними нормативами.

4. Розрахунки та обґрунтування. Проведіть необхідні розрахунки збитків для кожної складової, виходячи з умов завдання. Якщо вихідні кількісні дані не наведено, зробіть обґрунтовані припущення (наприклад, площа пожежі в лісі, рівень забруднення ґрунту, середня врожайність культур тощо) і чітко їх зазначте. Усі етапи розрахунку повинні бути логічно пояснені. Бажано посилатися на офіційні методики або наукові джерела, що підтверджують обрані вами підходи та коефіцієнти.

5. Висновки та рекомендації. Підсумуйте отримані результати оцінки збитків. Зробіть висновки щодо масштабів втрат для певного варіанта надзвичайної ситуації. Наведіть рекомендації: які першочергові заходи слід здійснити для мінімізації шкоди та відновлення земель (наприклад, вапнування кислого ґрунту після хімічного забруднення, біоремедіація, створення водовідвідних каналів після повені, лісовідновлення згорілих ділянок тощо). Вкажіть, які органи чи служби повинні брати участь в оцінці та відшкодуванні збитків (наприклад, комісії з питань техногенно-екологічної безпеки, Держгеокадастр, Держекоінспекція тощо).

Варіанти індивідуальних завдань.

Кожен студент обирає (або отримує) один варіант, номер якого відповідає його порядковому номеру у списку академічної (віртуальної) групи.

Варіант 1. Повінь на сільськогосподарських угіддях. Велика паводкова повінь спричинила підтоплення значної площі ріллі в долині річки. Оцініть збитки: втрати урожаю, ерозію та замулення ґрунтів, пошкодження меліоративних систем, забруднення ґрунту наносами.

Варіант 2. Повінь на лісових землях. Повеневі води затопили заплавний лісовий масив. Визначте втрати: загибель частини деревостанів через

перезволоження, вивільнення забруднювачів із ґрунту, розмив лісових доріг, вплив на екосистему лісу.

Варіант 3. Повінь на території природно-заповідного фонду. Унаслідок паводку затоплено національний природний парк (болотні та прибережні екосистеми). Оцініть збитки для біотопів: змив ґрунту, загибель рідкісних видів флори і фауни, порушення гідрологічного режиму та витрати на відновлення екосистем.

Варіант 4. Лісова пожежа на сільськогосподарських землях (степова зона). Внаслідок стихійного загоряння сухої рослинності в степу вогонь перекинувся на прилеглі поля. Оцініть збитки: вигорання пасовищ чи сінокосів, пошкодження родючого шару ґрунту, загибель корисної фауни ґрунту, викиди парникових газів.

Варіант 5. Лісова пожежа в хвойному лісі. Масштабна пожежа охопила лісові землі (хвойний ліс) на площі кількох сотень гектарів. Визначте втрати: обсяг знищеної деревини, втрату середовищ існування для тварин, ризики ерозії після пожежі, вартість лісовідновлення і протиерозійних заходів.

Варіант 6. Пожежа в природному заповіднику. На території природного заповідника сталася пожежа (лісовий масив або степова ділянка). Оцініть екологічні збитки: шкоду для популяцій рідкісних видів, зміну ландшафту, втрату наукової та природоохоронної цінності території, а також визначте витрати на її відновлення.

Варіант 7. Військові дії на сільськогосподарських землях. Регіон бойових дій охоплює сільськогосподарські поля (рілля). Оцініть збитки: вирви від вибухів на полях, хімічне забруднення ґрунтів від вибухових речовин, наявність мін та боєприпасів у ґрунті, знищення посівів, втрачений прибуток фермерів, витрати на розмінування та рекультивацію.

Варіант 8. Військові дії в лісових масивах. Бойові дії відбувалися на території лісів (обстріли, пожежі від вибухів). Визначте втрати: згорілі або пошкоджені дерева, забруднення ґрунтів важкими металами чи залишками вибухових речовин, порушення ґрунтового покриву важкою технікою, шкоду для фауни. Врахуйте витрати на очищення лісу від боєприпасів та відновлення насаджень.

Варіант 9. Військові дії на заповідній території. Воєнний конфлікт зачепив біосферний заповідник або національний парк. Оцініть багатокomпонентні збитки: пряме знищення біорізноманіття, пошкодження

унікальних ландшафтів, забруднення місцевості (зокрема радіаційне, якщо застосовано боєприпаси зі збідненим ураном), соціально-економічні втрати (втрата рекреаційної привабливості). Запропонуйте заходи з післявоєнної відбудови екосистем.

Варіант 10. Хімічна аварія на сільськогосподарських землях. На агрохімічному складі (або підприємстві з виробництва добрив) сталася аварія з витоком токсичних речовин, що забруднили орні землі. Визначте шкоду: площа та рівень забруднення ґрунту, вплив на урожайність, ризики для здоров'я населення через продукти харчування, необхідні заходи детоксикації ґрунтів і фінансові витрати на них.

Варіант 11. Аварія на хімічному підприємстві поблизу лісу. Викид небезпечних хімікатів (наприклад, аварія на заводі або складі пестицидів) спричинив забруднення прилеглого лісового масиву. Оцініть наслідки: ураження дерев (усихання, ураження листя), забруднення ґрунтів лісу токсичними сполуками, можливе потрапляння забруднювачів у ґрунтові води, витрати на санацію території та моніторинг довкілля.

Варіант 12. Хімічне забруднення заповідної території. У результаті аварійного скиду відходів або токсичних речовин забруднено ділянку природно-заповідного фонду (наприклад, болотний заказник чи озеро). Визначте екологічні збитки: загибель або пошкодження рідкісних видів, накопичення токсикантів у ґрунтах і воді, порушення трофічних ланцюгів. Розрахуйте вартість очищення території та біологічної рекультивації.

Варіант 13. Радіаційна аварія на сільськогосподарських угіддях. Внаслідок аварії (наприклад, на АЕС або радіаційному джерелі) відбулося випадіння радіоактивних речовин на сільгоспземлі. Оцініть збитки: площа забруднених ґрунтів, рівні радіонуклідів і їхній вплив на рослинність, непридатність продукції до споживання, необхідність консервації земель або дезактивації верхнього шару ґрунту, довгострокова втрата с/г використання земель та економічні наслідки для громади.

Варіант 14. Радіаційне забруднення лісових територій. Територія лісу зазнала радіоактивного забруднення (наприклад, внаслідок переносу радіонуклідів після аварії). Визначте втрати: вплив радіації на деревостан (можливе відмирання молодих дерев), накопичення радіонуклідів у деревині, ґрунті та грибах / ягодах (що робить неможливим їх використання), обмеження

для відвідування лісу. Розрахуйте вартість заходів: дезактивація, моніторинг, створення санітарних зон.

Варіант 15. Радіаційна аварія на території природно-заповідного фонду. Природно-заповідна територія (наприклад, частина заповідника) потрапила в зону радіоактивного забруднення. Оцініть шкоду: генетичні наслідки для рідкісних видів, порушення екосистемних зв'язків, іміджеві втрати (туризм). Вкажіть, які довгострокові моніторингові програми та захисні заходи потрібні, та оцініть вартість мінімізації впливу.

Варіант 16. Зсув (обвал) на сільськогосподарських землях. У гірському районі стався зсув ґрунту, що наклав частину сільськогосподарських угідь (сади, пасовища). Визначте збитки: площа земель, виведених із користування, втрата родючого шару (похований під наносами), знищення багаторічних насаджень, пошкодження сільськогосподарських будівель чи інфраструктури. Оцініть витрати на берегоукріплення та реконструкцію терас (якщо потрібно) для попередження майбутніх зсувів.

Варіант 17. Зсув у лісовій місцевості. Значний обвал схилу стався у лісовому урочищі. Оцініть наслідки: знищення лісового покриву на схилі, засмічення водотоків (якщо зсув дійшов до річки), ерозія, що може активуватися після зсуву, та обсяги робіт з укріплення схилів і лісовідновлення на зсунутій ділянці.

Варіант 18. Зсув на заповідній (курортній) території. На території курорту або ландшафтного заповідника у передгір'ї стався зсув, що порушив природний ландшафт та рекреаційну інфраструктуру. Оцініть шкоду: втрати естетичної цінності ландшафту, ризики для туристів, руйнування стежок чи оглядових майданчиків, економічні втрати для рекреаційної галузі. Розрахуйте затрати на відновлення безпечних умов (інженерні роботи, стабілізація схилів) та рекультивацію.

Варіант 19. Посуха на сільськогосподарських землях. Екстремальна агрометеорологічна посуха протягом сезону призвела до загибелі врожаїв у аграрному регіоні. Визначте економічні збитки: недобір продукції (зерно, овочі тощо) у тоннах і грошовому еквіваленті, втрати фермерів та пов'язаних галузей, вплив на ґрунти (можливе виснаження, опустелювання верхнього шару). Запропонуйте заходи зниження ризиків в майбутньому (зрошення, зміна структур посівів).

Варіант 20. Ураган (буревій) у лісовому фонді. Стихійний буревій повалив значну частину лісу на певній території. Оцініть збитки: обсяг вітровалу деревини, втрати лісового фонду, ризики пожеж через залишену суху масу, витрати на ліквідацію наслідків (розробка повалених дерев, відновлення насаджень). Врахуйте також можливе пошкодження ґрунтового покриву та ерозійні процеси після втрати деревостанів.

Рекомендована література до самостійної роботи № 3: [4, 10, 16, 17, 19, 26, 30, 31].

РОЗРАХУНКОВО-ГРАФІЧНА РОБОТА

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

Мета роботи – систематизація, закріплення та поглиблення знань, отриманих під час вивчення курсу «Ефективне управління та охорона земель», зокрема знань щодо нормативно-правових засад і процедур вирішення земельних спорів.

Завдання роботи:

1. Вивчення нормативної бази. Проаналізувати основні нормативно-правові акти України з питань використання та охорони земель, що стосуються вирішення земельних спорів (Земельний кодекс України, закони та підзаконні акти у сфері земельних відносин тощо).

2. Дослідження процедур вирішення спорів. З'ясувати порядок досудового (позасудового) розгляду земельних спорів органами влади та місцевого самоврядування і судовий порядок вирішення спорів, визначити компетенцію різних органів та етапи процедур.

3. Аналіз документації щодо порушень земельного законодавства. Ознайомитися з типовими документами, що фіксують порушення законодавства про охорону земель (акти перевірки, протоколи про адміністративні правопорушення, рішення органів влади тощо), навчитися їх розуміти та використовувати при вирішенні спорів.

4. Практичне застосування знань. На основі індивідуального варіанту завдання проаналізувати конкретну ситуацію земельного спору: визначити коло нормативних актів, які підлягають застосуванню; окреслити можливі шляхи вирішення спору в позасудовому порядку і в суді; оцінити правові наслідки та відповідальність за порушення (в тому числі питання відшкодування шкоди).

5. Розвиток навичок графічного представлення інформації. Підготувати необхідні схеми, плани або діаграми, що ілюструють суть спору та послідовність його вирішення (наприклад, схема процедурних кроків, план земельної ділянки з межами спору тощо), виконати необхідні розрахунки (за потреби, наприклад, визначення розмірів завданої шкоди або параметрів ділянки) для повного розкриття варіанту завдання.

1 Теоретичні положення

Земельні спори є різновидом правовідносин, пов'язаних із розв'язанням розбіжностей між суб'єктами щодо прав на землю. Вони виникають у разі порушення права власності чи права користування земельною ділянкою, а також при відведенні або вилученні земель, і зазвичай виникають між власниками землі, землекористувачами та іншими зацікавленими особами.

В умовах ринкових земельних відносин та активного землекористування ефективне вирішення спорів є важливою складовою охорони земельних ресурсів і забезпечення правової стабільності.

Конституція України гарантує право власності на землю та визначає, що земля є основним національним багатством, яке перебуває під особливою охороною держави (ст. 14 Конституції). Частина друга статті 124 Конституції встановлює, що юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір, тим самим закріплюючи можливість судового захисту прав землевласників.

Земельний кодекс України (ЗКУ) окреслює коло органів, уповноважених вирішувати земельні спори, та розмежовує їхню компетенцію (ст. 158–161 ЗКУ). Згідно зі статтею 158 ЗКУ, земельні спори можуть вирішуватися судами, органами місцевого самоврядування та спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері земельних відносин.

Зокрема, винятково суди розглядають спори, що стосуються володіння, користування та розпорядження земельними ділянками приватної власності, а також спори щодо розмежування територій адміністративно-територіальних одиниць (сіл, селищ, міст, районів, областей).

Натомість позасудовий розгляд окремих категорій земельних спорів здійснюється органами виконавчої влади та місцевого самоврядування: органи місцевого самоврядування вирішують спори в межах населених пунктів щодо меж земельних ділянок громадян, додержання правил добросусідства та розмежування меж районів у містах.

Центральний орган виконавчої влади (Держгеокадастр) уповноважений розглядати спори щодо меж ділянок за межами населених пунктів, а також щодо розміщення обмежень і сервітутів на землі.

Якщо сторона спору (власник землі чи землекористувач) не погоджується з рішенням органу місцевого самоврядування або Держгеокадастру, вона має право оскаржити таке рішення в судовому порядку.

Відповідно до чинного законодавства, існує два основні шляхи врегулювання земельних спорів – позасудовий (досудовий) та судовий.

Позасудовий порядок врегульований нормами земельного законодавства (статті 159–161 ЗКУ) і передбачає розгляд спору за заявою зацікавленої особи у відповідному органі (наприклад, сільській чи міській раді, узгоджувальній комісії при ній, або в територіальному органі Держгеокадастру).

Заява про вирішення земельного спору подається письмово у встановленій формі із доданням необхідних документів (документів на ділянку, кадастрового плану, доказів тощо).

Орган, що розглядає спір, повинен повідомити сторони про час і місце засідання та забезпечити їх участь. Розгляд здійснюється колегіально (наприклад, через узгоджувальну комісію ради) з фіксацією ходу засідання у протоколі.

Сторони в позасудовому процесі мають права, подібні до судових: ознайомлюватися з матеріалами, подавати докази, заявляти клопотання, отримувати рішення та в разі незгоди оскаржувати його.

Рішення органу позасудового вирішення спору оформлюється письмово, видається сторонам у визначений строк та набирає чинності з моменту прийняття; у разі оскарження до суду виконання рішення призупиняється.

Важливо, що виконання рішення у земельному спорі не звільняє порушника від обов'язку відшкодувати завдані збитки чи втрати сільськогосподарського виробництва, спричинені порушенням земельного законодавства.

Судовий порядок вирішення спорів реалізується відповідно до процесуального законодавства – цивільного, господарського або адміністративного, залежно від суб'єктного складу та характеру спору.

Зокрема, спори між громадянами і юридичними особами щодо земельних прав вирішуються судами загальної юрисдикції (цивільними судами), між суб'єктами підприємницької діяльності – господарськими судами, а спори з приводу рішень чи бездіяльності органів влади у земельній сфері підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства.

Процесуальний порядок у суді передбачає подання позовної заяви, сплату судового збору, участь сторін у судових засіданнях, дослідження доказів, винесення рішення та можливість апеляційного й касаційного оскарження. В рамках судового процесу сторони також можуть укласти мирову угоду або

використати альтернативні методи врегулювання конфлікту. Зокрема, останніми роками законодавство передбачило можливість медіації: за згодою сторін спір може бути врегульований шляхом медіації на будь-якій стадії, відповідно до Закону України «Про медіацію».

Медіація доповнює судові та позасудові механізми, дозволяючи досягти порозуміння без ухвалення примусового рішення.

Загалом, процесуальний порядок вирішення земельних спорів в Україні базується на чітко визначеній законодавчій основі, яка передбачає як позасудові, так і судові механізми захисту прав на землю. Компетенція органів у сфері розгляду спорів розмежована між судами, органами місцевого самоврядування та спеціально уповноваженими органами, а гарантії сторін забезпечуються через процедури, що передбачають відкритість, змагальність і право на оскарження.

2 Етапи та кроки виконання роботи

2.1 Підготовчий етап

Уважно ознайомтеся з умовами індивідуального завдання (ситуацією земельного спору, наведеною у вашому варіанті). На цьому етапі необхідно:

2.1.1 Аналіз умов спору. Визначити, які суб'єкти беруть участь у спорі (громадяни, юридичні особи, органи влади), та стисло охарактеризувати суть розбіжностей (предмет спору: межі ділянки, право користування, оренда, порушення правил добросусідства, самовільне зайняття земель тощо). Зверніть увагу на специфіку: чи пов'язаний спір із порушенням вимог законодавства про охорону земель (наприклад, порушення правил використання земель, завдання шкоди ґрунтам, невиконання умов охоронного зобов'язання тощо).

2.1.2 Добір нормативної бази. На основі умов спору підібрати відповідні нормативно-правові акти. Обов'язково включіть норми Земельного кодексу України, зокрема статті 158–161 ЗКУ (щодо порядку вирішення спорів) та інші статті, що регулюють спірні відносини (наприклад, статті про добросусідство, сервітути, охорону земель). Додатково визначте, чи підпадає випадок під дію спеціальних законів: Закон України «Про охорону земель», Закон «Про державний контроль за використанням та охороною земель», Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті щодо порушень земельного законодавства), Цивільний кодекс України (якщо спір пов'язаний із

правочинами чи відшкодуванням шкоди), Цивільний процесуальний кодекс, Господарський процесуальний кодекс або Кодекс адміністративного судочинства (для судового порядку залежно від юрисдикції спору) тощо. Складіть перелік нормативних актів для подальшого аналізу.

2.2 Виконання частини 1 Аналіз нормативно-правових документів

Метою першої частини роботи є детальне дослідження правових норм, що регулюють ситуацію вашого варіанта.

Рекомендується такий порядок виконання:

2.2.1 Вивчення загальних положень. Опишіть, які органи уповноважені розглядати даний спір. Спираючись на статтю 158 ЗКУ, обґрунтуйте, чи може спір вирішуватися в позасудовому порядку, чи належить до виняткової компетенції суду.

Якщо спір підлягає позасудовому вирішенню, визначте, який саме орган (сільська рада, міська рада, Держгеокадастр або інший) компетентний його розглядати. Якщо ж ні, зазначте, що вирішення можливе лише через суд.

2.2.2 Аналіз спеціальних норм. Проаналізуйте норми земельного законодавства, що конкретно регулюють предмет спору у вашому варіанті. Наприклад, для спору про межі ділянки – положення про встановлення та погодження меж, для спору про сервітут – статті ЗКУ про земельні сервітути, для спору щодо охорони земель – вимоги Закону «Про охорону земель» або підзаконних актів (як-от методики визначення шкоди, правила рекультивації тощо). Наведіть ключові вимоги цих норм і поясніть, чи було їх дотримано чи порушено у ситуації.

2.2.3 Відповідальність та санкції. З'ясуйте, яку відповідальність (адміністративну, цивільну, матеріальну) може понести правопорушник у разі, якщо в спорі присутнє порушення земельного законодавства. Врахуйте положення Кодексу про адмінправопорушення (ст. 52, 53, 53-1 тощо, які встановлюють штрафи за самовільне зайняття земель, псування земель, порушення інших вимог охорони земель) та можливість відшкодування завданої шкоди у судовому порядку. Якщо наявна шкода земельним ресурсам, оцініть за нормативними методиками її орієнтовний розмір (для цього можна використати, за потреби, формули з методик Кабінету Міністрів щодо обчислення шкоди, спричиненої порушеннями).

2.2.4 Документальне забезпечення. Визначте, які документи повинні бути складені / подані для ініціювання та розгляду спору. Для позасудового порядку це заява встановленої форми з додатками (перелік документів згідно вимог законодавства), протоколи засідань узгоджувальної комісії, рішення відповідного органу. Для судового порядку – позовна заява з необхідними додатками (копії документів права на землю, рішення органів, доказів порушення, розрахунку завданої шкоди тощо), квитанція про сплату судового збору тощо. Зазначте, які вимоги висуваються до оформлення цих документів і строків їх подання.

У результаті виконання частини 1 у роботі має бути представлено короткий огляд нормативної бази та її застосування до умов завдання. Бажано оформити цей огляд у вигляді зв'язного тексту з посиланнями на конкретні статті законів, постанов та інструкцій. При потребі можна додати таблиці або схеми, що систематизують інформацію (наприклад, таблиця «Органи вирішення спорів та їх компетенція», схема «Алгоритм дій при вирішенні спору про самовільне зайняття землі» тощо).

2.3 Виконання частини 2 Ознайомлення з документацією (практичний кейс)

Друга частина роботи спрямована на ознайомлення з реальними або модельними документами, що ілюструють розвиток спору та фіксують порушення земельного законодавства. Робота на цьому етапі може бути організована так:

2.3.1 Опис ситуації спору. Детально опишіть перебіг подій у вашому варіанті: як виявлено проблему та порушення (наприклад, скарга від сусіда, результат перевірки держінспектора, рішення місцевої ради тощо), які кроки вже здійснено сторонами. Вкажіть, які документи з цього приводу складені або отримані сторонами на момент початку розгляду (наприклад, акт перевірки використання земельної ділянки, припис про усунення порушення, листування між сторонами).

2.3.2 Аналіз документів. Наведіть приклади або фрагменти змісту ключових документів, пов'язаних із спором, та проаналізуйте їх. Це можуть бути: акт перевірки (складений уповноваженим органом при виявленні порушення вимог охорони земель), протокол про адміністративне правопорушення (якщо до порушника застосовуються штрафні санкції),

рішення органу місцевого самоврядування або Держгеокадастру щодо вирішення спору (наприклад, рішення сільської ради про встановлення межі між суміжними ділянками або про відмову в погодженні меж), позовна заява або судове рішення (якщо конфлікт було передано до суду). Розгляньте зміст цих документів: чи правильно вони оформлені, чи містять усі необхідні реквізити та обґрунтування. З точки зору навчальної мети, необхідно навести зразки документів (орієнтуючись на додатки до відомчих інструкцій чи методичних матеріалів) і заповнити їх.

2.3.3 Подвійний аналіз шляху вирішення. Для повноти, розгляньте два можливі сценарії розвитку подій у вашому кейсі – позасудовий та судовий. Припустимо, що сторони спочатку звертаються до компетентного органу (наприклад, спір про межу – до узгоджувальної комісії при сільраді). Опишіть, як відбувається ця процедура: подача заяви, підготовка технічних матеріалів (схема меж, висновки землепорядників), проведення засідання, отримання рішення. Зафіксуйте, яке рішення було ухвалене та чи виконане воно сторонами. Далі припустіть, що незгодна сторона звертається до суду: сформулюйте, з якими вимогами (позовними вимогами) вона йде до суду, юрисдикцію суду (який суд має розглядати – місцевий загальний, господарський чи адміністративний суд), та як суд може вирішити цей спір. Таким чином, продемонструйте розуміння як адміністративного (позасудового), так і судового механізму вирішення земельного спору на прикладі однієї ситуації.

2.3.4 Результати і висновки з кейсу. Вкажіть, які помилки були допущені сторонами або органами (якщо були) і як їх можна було уникнути. Зробіть висновки щодо найбільш ефективного шляху вирішення даного спору. Наприклад, чи варто було вирішити конфлікт шляхом медіації або переговорів до звернення в офіційні органи, чи достатнім був позасудовий розгляд, чи виникла необхідність судового втручання. Окремо відзначте, як цей випадок ілюструє важливість додержання вимог земельного законодавства та належного документування всіх дій.

Під час виконання частини 2 бажано використовувати графічні матеріали. Якщо ваш спір стосується територіальних аспектів (межі ділянок, розміри самовільно зайнятої землі тощо), варто подати план-схему земельної ділянки або ситуаційний план, де наочно показати предмет спору (наприклад, накладення меж, спірний сегмент території). Можна включити блок-схему, що відображає

послідовність дій сторін та органів: від виникнення спору до його вирішення. Графічна частина роботи повинна доповнювати текст та сприяти кращому розумінню матеріалу. Заповнені документи можна розмістити у додатки.

2.4 Оформлення результатів

Після виконання обох частин підготуйте зведений звіт (пояснювальну записку), який відповідає вимогам щодо магістерських робіт за змістом і оформленням.

Структуруйте матеріал чітко за розділами:

- вступ (теорія);
- основна частина (аналіз нормативної бази та кейсу);
- висновки;
- додатки.

У висновках узагальніть результати: чи досягнуто мети роботи, які ключові висновки зроблено щодо процесуального порядку вирішення земельних спорів, які рекомендації можна надати для практики.

Перелік використаних джерел викладається мовою оригіналу. Стиль оформлення бібліографічного опису здійснюється відповідно до ДСТУ 8302:2015 Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання.

Викладення тексту й оформлення роботи виконують за положеннями стандарту ДСТУ 3008:2015 Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлювання» на паперовому та/чи електронному носії.

Якщо в роботі були виконані розрахунки (наприклад, обчислення шкоди або площ), подайте їх акуратно, з поясненням методики. Графічні матеріали (схеми, плани) включіть до пояснювальної записки або оформіть як додатки.

Робота має бути написана академічною мовою, логічно і стилістично витримано. Перед поданням переконайтеся, що текст не містить фактичних помилок і повністю розкриває тему.

Студент повинен самостійно опрацювати відповідну нормативно-правову базу, зібрати необхідні дані та документи (за можливості – реальні приклади рішень, актів) та виконати як аналітичну, так і графічну частини роботи. Всі припущення та фактичні дані, використані в індивідуальному завданні (площі, суми збитків, тощо), повинні бути реалістичними і обґрунтованими.

ВАРІАНТИ ЗАВДАНЬ

Нижче запропоновано 20 варіантів ситуаційних завдань для розрахунково-графічної роботи. Кожен студент обирає (або отримує) один варіант, номер якого відповідає його порядковому номеру у списку академічної (віртуальної) групи.

Сюжет кожного завдання охоплює конкретний земельний спір із урахуванням як позасудового, так і судового порядку його вирішення. У всіх варіантах необхідно проаналізувати нормативну базу, дотримання вимог законодавства про охорону земель, а також підготувати графічні матеріали, заповнити необхідні документи та виконати відповідні розрахунки (якщо ситуація того потребує).

Кожен із наведених варіантів є орієнтовним і може бути уточнений викладачем.

Варіант 1. Спір щодо меж суміжних земельних ділянок у сільській місцевості. Громадянин А та громадянин Б – сусіди в селі – не можуть дійти згоди щодо проходження межі між їхніми приватними земельними ділянками (паї для ведення особистого селянського господарства). Громадянин А стверджує, що сусід самовільно переніс межеві знаки, «відрізавши» близько 0,05 га землі на свою користь. Громадянин Б заперечує і посиляється на старий план меж. Необхідно проаналізувати порядок дій сторін: звернення до сільської ради та узгоджувальної комісії (позасудовий розгляд межевого спору в межах населеного пункту), вимоги до технічної документації із землеустрою для уточнення меж, можливе залучення землепорядної організації для проведення землеустрою. Розглянути, яке рішення може ухвалити сільська рада. Далі припустити, що незгідна сторона оскаржує рішення до суду – визначити, до якого суду належить юрисдикція (цивільного), які докази будуть ключовими (кадастровий план, акт встановлення межевих знаків, свідчення сусідів тощо) і яке рішення може ухвалити суд. Особливу увагу звернути на правила добросусідства та норми статей ЗКУ про вирішення межевих спорів.

Варіант 2. Спір про межі земельної ділянки за межами населеного пункту. Фермерське господарство «Колос» виявило, що межі орендованого ним поля площею 50 га (рілля за межами села) накладаються на суміжне поле іншого фермера згідно з оновленими даними Держгеокадастру. Сусіднє господарство «Нива» заперечує претензії «Колоса», посиляючись на свій державний акт 2010 року. Завдання: описати досудовий порядок вирішення

такого спору через територіальний підрозділ Держгеокадастру (як центральний орган, що розглядає спори щодо меж поза межами населених пунктів). Визначити, які документи мають подати сторони (договори оренди, плани ділянок, витяги з кадастру), як буде здійснено перевірку даних кадастру та виїзд на місцевість. Показати, яке рішення може винести Держгеокадастр (наприклад, щодо встановлення справедливих меж або призначення повторного землеустрою). Далі проаналізувати судову перспективу: якщо одна зі сторін подасть позов до адміністративного суду оскаржити рішення Держгеокадастру або до господарського суду щодо порушення її прав за договором оренди, який судовий шлях правильний, які процесуальні питання виникають (підсудність, залучення експертизи земельно-технічної).

Варіант 3. Спір про земельний сервітут (право проїзду). Громадянка В отримала у власність земельну ділянку для будівництва дачного будинку, яка не має прямого виїзду до дороги, окрім як через сусідню ділянку громадянина Г. Первісно між ними була усна домовленість про право проїзду через ділянку громадянина Г, але згодом сусід встановив паркан і відмовив у доступі. В результаті громадянка В не може дістатись до своєї землі. Необхідно вивчити процедуру встановлення земельного сервітуту: позасудовий аспект – звернення громадянки В до місцевої ради з вимогою встановити сервітут на підставі ст. 159 ЗКУ (спір щодо обмежень у користуванні земель, сервітутів у межах територіальної громади) та підготування проєкту договору сервітуту. Оцінити, чи може рада зобов'язати сусіда забезпечити доступ і на яких умовах. Паралельно розглянути судовий порядок: позов до суду (цивільного) про встановлення сервітуту в судовому порядку, визначення плати за сервітут або можливе примусове обмеження права власності сусіда рішенням суду. Приділити увагу тому, які докази потрібні (висновок землеустрою про відсутність іншого під'їзду, копії документів на ділянки) та які норми права застосовуються (статті ЦКУ і ЗКУ щодо сервітутів).

Варіант 4. Порушення правил добросусідства – відведення води на суміжну ділянку. Власник земельної ділянки в передмісті (громадянин Д) влаштував дренаж для відведення дощових вод зі свого подвір'я, але стік води спрямований на сусідню нижче розташовану ділянку громадянина Е, через що після злив сусідня територія підтоплюється. Громадянин Е вважає такі дії порушенням правил добросусідства. У завданні необхідно проаналізувати, як вирішуються спори про дотримання правил добросусідства на місцевому рівні

(орган місцевого самоврядування має компетенцію розглядати такі спори згідно зі ст. 158 ЗКУ). Описати порядок звернення громадянина Е до селищної ради, створення комісії, огляд місця, можливе технічне обстеження (наприклад, висновок еколога або землеупорядника щодо зміни стоку води). Підготувати рекомендації, яке рішення може прийняти узгоджувальна комісія (наприклад, зобов'язати громадянина Д змінити напрям дренажу або облаштувати поглинаючий колодязь). Далі, в разі конфлікту, що не розв'язаний, розглянути можливість звернення до суду: визначити підсудність (цивільний суд за місцем знаходження ділянки), можливі позовні вимоги (усунення перешкод у користуванні землею шляхом припинення скидання води, компенсація збитків від підтоплення). Розглянути докази, які варто подати (акт комісії, фото підтоплення, висновки спеціалістів) та правову базу (ст. 103 ЗКУ про добросусідство, норми ЦКУ про негативний позов).

Варіант 5. Самовільне зайняття земельної ділянки (сусіднє захоплення). Підприємство «Будівельник» під час будівництва свого об'єкта обгородило парканом більшу площу, ніж відведено в договорі оренди земельної ділянки, та зайняло частину суміжної комунальної землі (0,2 га), не маючи на це прав. Міська рада виявила порушення під час перевірки. Завдання: описати дії органів контролю – державного інспектора з використання та охорони земель, який складає акт перевірки і протокол про адміністративне правопорушення за ст. 53-1 КУпАП (самовільне зайняття земельної ділянки). Вказати, які вимоги будуть у приписі: звільнити зайняту землю, відновити межі, сплатити штраф. Далі розглянути позасудове вирішення: міська рада може розглянути спір щодо самовільного зайняття в порядку ст. 158 ЗКУ (якщо йдеться про межі ділянки в межах населеного пункту) і прийняти рішення щодо відновлення меж і умов користування. Після цього перейти до судового аспекту: міська рада або прокурор можуть подати позов до господарського суду про звільнення самовільно зайнятої земельної ділянки та відшкодування завданих збитків (вартість незаконного користування землею). Висвітлити, які документи стануть доказами (акт перевірки, розрахунок збитків, рішення ради) та як суд може ухвалити рішення про примусове звільнення території.

Варіант 6. Спір щодо розірвання договору оренди землі через порушення умов охорони земель. Фермер Х орендує земельну ділянку сільськогосподарського призначення (50 га ріллі у комунальній власності) для ведення товарного сільгоспвиробництва. В договорі оренди передбачено

обов'язок дотримуватися сівозміни та не допускати виснаження ґрунтів. За кілька років орендар грубо порушив ці умови: не проводив сівозміни, земля втратила родючість (за даними агрохімічного обстеження). Сільська рада як орендодавець ініціює розірвання договору. Необхідно визначити: чи може такий спір (про припинення права користування) вирішуватися в позасудовому порядку або відноситься до виключно судової компетенції (спір про розірвання договору оренди – цивільно-правовий, отже, ймовірно, через суд). Описати процедуру: направлення орендарю повідомлення про порушення, рішення сільради про звернення до суду, складання позовної заяви. Звернути увагу на документальне підтвердження порушень – акти перевірки стану земель, висновки про погіршення ґрунтів, експертна оцінка збитків. Розглянути, яке рішення може ухвалити суд (розірвання договору, стягнення збитків на відновлення ґрунтів) та подальшу передачу ділянки іншому користувачу. Окремо згадати про можливу адміністративну відповідальність фермера за порушення вимог охорони земель (штрафні санкції).

Варіант 7. Спір щодо розмежування територій громад. Між сусідніми об'єднаними територіальними громадами – селом Зоряне та селом Лісове – виникла суперечка щодо проходження адміністративної межі між ними після земельної реформи (є спірна смуга землі площею приблизно 10 га, на яку претендують обидві громади). Завдання: проаналізувати, який порядок вирішення такого спору. Врахувати, що згідно зі ЗКУ спори про розмежування територій різних населених пунктів (адміністративних одиниць) вирішуються виключно судом, оскільки місцеві ради не можуть самі змінювати адміністративні межі. Описати підготовчий етап: перемовини між громадами, звернення до обласної ради чи військової адміністрації (як дорадчий метод врегулювання). Основний акцент – підготовка позовної заяви до адміністративного суду (оскільки спір фактично між органами місцевого самоврядування, це публічно-правовий спір) або до господарського (як спір між юридичними особами-радами щодо майнового інтересу у землі). Визначити належний суд та описати процес: призначення територіальної експертизи (геодезичної) для встановлення історичної межі, використання архівних документів, договорів чи рішень щодо меж. Вказати, яке рішення може прийняти суд (затвердити межу за одним із варіантів або запропонувати компромісне рішення) та як це вплине на юрисдикцію і управління спірною територією.

Варіант 8. Спір між землевласником та місцевою радою щодо відмови у наданні ділянки. Громадянин Ж подав до міської ради заяву про надання йому у власність земельної ділянки площею 0,1 га для будівництва (за рахунок земель запасу міста). Рада відмовила, мотивуючи це тим, що ділянка зарезервована під громадські потреби. Громадянин Ж вважає відмову необґрунтованою. Необхідно розглянути можливості оскарження рішення ради. Спір стосується реалізації права на землю, тому позасудового механізму фактично немає (рада вже прийняла рішення про відмову). Отже, шлях – судовий (адміністративний суд), адже оскаржується рішення суб'єкта владних повноважень. Описати порядок: підготовка адміністративного позову (вимагається визнати рішення ради протиправним і зобов'язати повторно розглянути заяву або надати ділянку). Перелічити норми, які могли бути порушені (ст. 118 ЗКУ щодо порядку безоплатної передачі земельних ділянок громадянам, закон про звернення громадян щодо строків розгляду заяви, принципи недискримінації). Розглянути, які докази та обґрунтування слід надати суду (копія відмови ради, план ділянки, відсутність затвердженої містобудівної документації щодо громадських потреб, якщо це так). Також розглянути, чи доцільно було громадянину Ж звернутися спершу зі скаргою до органів виконавчої влади (наприклад, до голови обласної адміністрації або до омбудсмена) як досудового врегулювання. Описати можливе рішення суду та наступні дії ради.

Варіант 9. Спір про використання земельної ділянки не за цільовим призначенням. Компанія «АгроЛенд» отримала в оренду землі сільськогосподарського призначення (пасовище), але фактично почала видобувати на ній піщано-гравійну суміш (корисні копалини місцевого значення) без зміни цільового призначення і без спеціального дозволу. Держекоінспекція спільно з Держгеокадастром виявили порушення: нецільове використання землі та порушення родючого шару ґрунту. Завдання: висвітлити дії державних органів – складання актів перевірки, нарахування штрафів за адмінправопорушення (ст. 53 КУпАП – порушення правил використання земель). Описати, які приписи видано компанії («АгроЛенд» повинна припинити незаконні роботи, здійснити рекультивуацію). Якщо компанія не згодна, проаналізувати порядок оскарження припису Держгеокадастру – вона може звернутися зі скаргою до Держгеокадастру України (як вищого органу) або до суду (адміністративного) щодо скасування штрафу / припису.

Розглянути судовий аспект: можливий позов з боку місцевої ради або екологічної інспекції до суду про розірвання договору оренди (через істотне порушення умов – нецільове використання) та відшкодування шкоди довкіллю. Визначити, які докази потрібні (акти замірів обсягу вийнятого ґрунту, розрахунок шкоди за методикою, фото кар'єру). Насамкінець описати, як мав би правильно вирішуватися такий спір: через дотримання процедури зміни цільового призначення, отримання дозволів або пошук компромісу з громадою щодо видобування корисних копалин.

Варіант 10. Спір про поділ земельної ділянки при спадкуванні. Після смерті громадянина І залишилася земельна ділянка (0,5 га для індивідуального садівництва). Два спадкоємці (діти) успадкували її в рівних частках, але не можуть поділити ділянку фізично: кожен бажає отримати кращий доступ до дороги і родючішу частину саду. Між ними виник конфлікт щодо способу поділу. Необхідно проаналізувати правові можливості: позасудово спадкоємці можуть замовити проєкт поділу ділянки у землепорядника, узгодити межу поділу та звернутися до місцевої ради для затвердження проєкту землеустрою щодо поділу (якщо ділянка комунальна) або до нотаріуса для оформлення двох окремих правоустановчих документів (якщо є згода). У разі спору – звернення до суду (цивільна юрисдикція) з позовом про поділ спадкової земельної ділянки в натурі. Описати, як суд призначає землеустройну експертизу, щоб знайти оптимальний варіант поділу, або, якщо поділ неможливий без втрати цінності, може ухвалити рішення про порядок користування або продаж з поділом виручки. Розглянути, як враховуються інтереси сторін (наприклад, компенсація одному спадкоємцю за отримання менш цінної частини). Торкнутися норм Цивільного кодексу про спільну власність і ЗКУ про мінімальні розміри ділянок при поділі.

Варіант 11. Спір щодо усунення перешкод у користуванні земельною ділянкою (суміжне будівництво). Громадянка К володіє земельною ділянкою під індивідуальний житловий будинок. Сусід – громадянин Л – розпочав будівництво на своїй ділянці впритул до межі, порушивши будівельні норми (пролив бетон, встановив риштування із заходом на територію громадянки К). Це створило перешкоди для користування землею громадянкою К (пошкоджено родючий шар на межі, обмежений доступ світла). Завдання: розглянути, як громадянка К може захистити свої права. Позасудово – звернення до місцевого органу архітектурно-будівельного контролю щодо

порушення будівельних норм та до органу місцевого самоврядування щодо порушення правил добросусідства. Комісія може зафіксувати порушення та винести рекомендації (наприклад, зобов'язати громадянина Л відновити межовий паркан, компенсувати пошкодження ґрунту). Якщо реакція недостатня, громадянка К подає позов до суду (цивільного) з вимогами усунути перешкоди в користуванні її земельною ділянкою: зобов'язати громадянина Л привести забудову у відповідність до норм (відступити від межі), прибрати наслідки порушень (відремонтувати ґрунт, паркан), компенсувати збитки. Вказати, які докази додати (акт обстеження, фото порушень, висновок будівельної інспекції про порушення ДБН). Розглянути, як суд може вирішити справу, зокрема чи може зобов'язати знести частину споруди, накласти сервітут чи інше рішення.

Варіант 12. Спір про вилучення земельної ділянки для суспільних потреб (викуп для суспільних потреб). Міська влада прийняла рішення про викуп приватної земельної ділянки громадянина М (0,15 га) для будівництва нової дороги – об'єкту суспільної інфраструктури. Громадянин М не згоден із вилученням, стверджуючи, що дорогу можна прокласти в іншому місці, і оскаржує як саму необхідність вилучення, так і запропонований розмір компенсації. Необхідно окреслити процедуру примусового відчуження земельної ділянки для суспільних потреб: спочатку переговори та пропозиція викупу (на підставі Закону «Про відчуження земельних ділянок для суспільних потреб...»), оцінка вартості земельної ділянки незалежним експертом, ухвалення рішення органом влади. Якщо згоди не досягнуто – звернення до адміністративного суду з позовом про примусове відчуження. В завданні потрібно описати, які документи готує міська рада (рішення про суспільну необхідність, викупна пропозиція, висновок експерта про вартість), та які права має власник М (право на своїх експертів, оскарження рішення ради у суді, вимога повної компенсації втрат, у т.ч. упущеної вигоди). Описати можливий розгляд в суді: як оцінюються доводи про альтернативні варіанти дороги, хто несе тягар доказування суспільної необхідності, і яке рішення може бути (або примусове вилучення з визначенням компенсації, або відмова якщо не доведено необхідність). Розглянути, чи може спір вирішуватися якимось позасудовим третейським способом (фактично ні, оскільки це публічно-правовий спір, але потенційно можлива медіація щодо суми викупу).

Варіант 13. Спір про відшкодування збитків за забруднення земельної ділянки. Підприємство «ХімПродукт» орендує землю під виробничою базою. Через аварію на виробництві стався витік хімічних речовин, які забруднили ґрунт як на орендованій ділянці, так і на сусідніх землях сільськогосподарського призначення. Місцева громада (сільрада) вимагає відшкодувати збитки та провести рекультивацію. Завдання: описати процедуру документування факту забруднення – складення акту обстеження забруднених земель із залученням екологічної інспекції, протокол про адміністративне правопорушення (якщо є склад правопорушення за ст. 52 КУпАП – псування земель), розрахунок розміру шкоди за методикою Кабміну. Позасудово – сільрада може пред'явити підприємству претензію про добровільне відшкодування збитків (або укласти з ним угоду про відшкодування). Якщо згоди нема – судовий шлях: позов до господарського суду про відшкодування шкоди, заповдіяної земельній ділянці (якщо позивач – сільська рада як власник землі, або прокуратура в інтересах держави). Розглянути, які потрібні докази: результати лабораторних аналізів ґрунту, висновки про причини аварії, розрахунок вартості ремедіації ґрунту. Вказати, на підставі яких норм стягуються збитки (ст. 157 ЗКУ, закон про охорону земель, цивільне законодавство про відшкодування шкоди). Також розглянути, чи може паралельно вирішуватися питання кримінальної відповідальності посадових осіб підприємства (злочини проти довкілля), та як це впливає на цивільний (господарський) процес щодо збитків.

Варіант 14. Спір про плату за землю (земельний податок/орендна плата). Приватне підприємство «Торгсервіс» володіє нежитловою будівлею на комунальній землі і користується ділянкою на умовах оренди. Виникла заборгованість зі сплати орендної плати за землю, а також підприємство не погоджується з новою нормативною грошовою оцінкою ділянки, через яку плата зросла. Міська рада (орендодавець) вимагає сплатити борг і підписати додаткову угоду про змінену плату, інакше погрожує розірвати договір. Необхідно розглянути механізми вирішення цього спору. Позасудово – переговори, комісія при міськраді з питань заборгованості, можливий реструктуризаційний графік. Якщо не дійдуть згоди, судовий порядок: господарський суд за позовом міської ради про стягнення заборгованості та розірвання договору оренди (через істотне порушення – несплату). Проаналізувати, які документи будуть потрібні (договір оренди, розрахунок

боргу, копія нормативної оцінки, рішення ради про затвердження нової оцінки). Розглянути позицію підприємства: воно може оскаржувати рішення про нормативну оцінку (в адмінсуді) або розмір орендної плати як несправедливий. Рекомендується описати обидва процеси: стягнення боргу в господарському суді та оскарження нормативної оцінки в адміністративному. У підсумку оцінити, яким чином спір може бути врегульовано – наприклад, через укладення мирової угоди про поступове погашення боргу чи перегляд умов оренди.

Варіант 15. Спір про законність забудови на земельній ділянці (землі історико-культурного призначення). Громадська організація подала скаргу, що на земельній ділянці, яка знаходиться в охоронній зоні історичної пам'ятки, ведеться будівництво торговельно-розважального центру компанією «Будінвест». Ділянка була свого часу передана міською радою в оренду під рекреаційну зону, але цільове призначення не змінено на забудову. Завдання: описати дії органів охорони культурної спадщини і земельного контролю – здійснення перевірки, складання припису про зупинення будівництва, накладення штрафів за порушення умов використання земель історико-культурного призначення. Позасудово – міська рада може розглянути питання про розірвання договору оренди в односторонньому порядку (якщо це передбачено договором за порушення умов) або звернутися до суду. Необхідно також розглянути участь прокуратури або органів Держгеокадастру. Судовий шлях: адміністративний позов від уповноваженого органу про скасування дозволу на будівництво і припинення права користування ділянкою; господарський позов міськради про розірвання договору оренди; можлива цивільна справа за позовом громадської організації в інтересах громади (як приклад реалізації інструменту громадського контролю). Вказати, які докази: історико-містобудівне обґрунтування (чи є порушення режиму зони), умови договору, фото будівництва. Особливу увагу приділити взаємозв'язку норм земельного законодавства та законодавства про охорону культурної спадщини.

Варіант 16. Спір про право користування земельною ділянкою після реорганізації юридичної особи. Сільгосппідприємство «Поле» орендувало 200 га земель запасу сільради. Згодом підприємство було реорганізоване (поділ на дві компанії) без погодження з орендодавцем. Виникла невизначеність: хто зараз користується землею, хто сплачує оренду, чи діє договір. Сільрада вважає договір порушеним і планує його припинити, одна з новостворених компаній

претендує на право користування. Завдання: розібратися, чи може спір вирішити сам орендодавець позасудово (напрямую скасувати чи переоформити договір) – швидше за все ні, оскільки спірні права потребують визнання / припинення через суд. Описати процедуру дій: переговори між сторонами, пропозиція укласти новий договір чи внести зміни. Якщо не успішно – звернення до суду. Судовий розгляд: господарський суд, позов сільради про визнання договору оренди припиненим або недійсним внаслідок реорганізації орендаря, або навпаки – позов компанії про визнання права на переоформлення договору на неї. Визначити, які норми права залучені (ЗКУ та ЦКУ про правонаступництво при реорганізації, Закон про оренду землі). Розглянути, як суд може вирішити – наприклад, зобов'язати переукласти договір з правонаступником чи оголосити договір припиненим і землю повернути громаді.

Варіант 17. Спір про встановлення меж прибережної захисної смуги (порушення умов охорони водних об'єктів). База відпочинку «Берег» межує з річкою і, за нормативами, частина її земель потрапляє в прибережну захисну смугу, де заборонено капітальне будівництво. Однак власник бази розпочав зводити бетонні альтанки і малі архітектурні форми біля урізу води. Держводагентство та Держгеокадастр виявили, що межі прибережної смуги не винесені в натуру, і власник порушує водний і земельний кодекси. Завдання: описати дії органів: визначення на місцевості меж прибережної смуги (через землевпорядну організацію), припис власнику про знесення незаконних споруд, штраф за порушення водоохоронного режиму. Позасудово – місцева рада може своїм рішенням затвердити проєкт землеустрою щодо встановлення прибережної смуги та зобов'язати базу відпочинку звільнити цю територію. Якщо власник не згоден – судовий шлях: звернення до адміністративного суду (якщо оскаржується рішення органу) або до господарського суду (якщо позов про знесення споруд і приведення ділянки у попередній стан). Розглянути нормативну базу (Водний кодекс, Земельний кодекс – статті про прибережні захисні смуги), докази (план ділянки з зазначенням 50-метрової смуги, акт обстеження). Показати можливе рішення: суд може зобов'язати прибрати об'єкти, встановити заборону на забудову частини ділянки, накласти штрафні санкції.

Варіант 18. Спір щодо помилки в кадастрових даних (накладення кадастрових номерів). Громадянин О і громадянка П мають сусідні земельні

ділянки в садовому кооперативі. Через технічну помилку при внесенні даних до Державного земельного кадастру обидві ділянки отримали частково накладені одна на одну межі (у кадастрі вийшло перекриття приблизно 0,01 га). Громадянин О намагається продати свою ділянку, але не може оформити правочин через проблему в кадастрі – громадянин П заперечує проти зміни, бо побоюється втрати частини землі. Завдання: описати, як сторони можуть виправити помилку. Позасудовий шлях: звернутися спільно або окремо до територіального органу Держгеокадастру із заявою про виправлення технічної помилки. Охарактеризувати процедуру: замовлення землепорядної документації щодо уточнення меж, рішення органу про внесення змін до кадастру. Якщо згода не досягнута (наприклад, громадянин П відмовляється погоджувати, вважаючи що помилка на користь громадянина О), тоді спір набуває характеру земельного спору про межі. Можливе звернення до місцевої ради (як у межах населеного пункту, якщо садовий кооператив у межах міста/селища) для розгляду спору. Якщо і це не допоможе – судовий розгляд: позов громадянина О до суду (цивільного) про визначення дійсних меж ділянки та зобов'язання Держгеокадастру внести зміни. Розглянути, які докази: технічна документація із землеустрою, експертний висновок щодо помилки, попередні акти погодження меж з підписами сторін. Висвітлити, що суд, скоріш за все, призначить земельно-технічну експертизу і на підставі її висновків вирішить, де проходить справжня межа.

Варіант 19. Спір про обмеження у використанні земельної ділянки (охоронна зона ліній електропередач). Громадянин Р є власником земельної ділянки (рілля) площею 2 га. Через частину ділянки проходить повітряна ЛЕП (лінія електропередач) 110 кВ, встановлено охоронну зону, де не можна будувати високі конструкції та садити високорослі дерева. Громадянин Р планує закласти сад на ділянці, включно з територією під ЛЕП, і вважає, що обмеження занадто суворі. Енергопостачальна компанія, якій належить ЛЕП, заперечує і наполягає на дотриманні охоронної зони. Завдання: визначити порядок вирішення спору щодо обмежень у використанні земельної ділянки та встановлення земельного сервітуту для обслуговування ЛЕП. Позасудово – громадянин Р може звернутися до місцевої ради, оскільки це спір щодо обмежень у використанні земель (сфера компетенції ради за ст. 158 ЗКУ).

Рада розгляне доводи сторін: громадянина Р про бажання ефективно використовувати землю, компанії – про необхідність доступу та безпеки.

Можливе рішення ради: залишити обмеження в силі, але рекомендувати компанії виплатити громадянину Р компенсацію за використання сервітуту (або надати рівноцінну ділянку в іншому місці). Якщо рішення не задовольняє громадянина Р – судовий шлях: позов громадянина Р до суду (цивільного) про скасування обмеження або зміну його умов, чи про встановлення земельного сервітуту на інших умовах. Також компанія може подати позов про встановлення постійного сервітуту (якщо це не оформлено) та реєстрацію його в реєстрі. Розглянути норми закону «Про землеустрій» щодо встановлення обмежень, Положення про охоронні зони електромереж, а також можливість компенсації за сервітут (ст. 101 ЗКУ). Вказати, які докази: технічна документація про охоронну зону, розрахунок збитків від обмеження використання, тощо.

Варіант 20. Комплексний спір – порушення правил охорони земель та самовільне будівництво. Громадянин С самовільно зайняв частину землі лісового фонду (0,3 га приміського лісу) та побудував там дачний будиночок без дозволів. Держгеокадастром складено акт про самовільне зайняття та зміну цільового призначення, екоінспекція зафіксувала вирубку молодих дерев і трав'яного покриву. Громадянин С відмовляється добровільно звільнити ділянку, стверджуючи, що цю землю «йому пообіцяли» у майбутньому виділити. У цьому варіанті поєднуються кілька аспектів: необхідно описати адміністративний порядок реагування – штрафи за самозахват (ст. 53-1 КУпАП) та за порушення лісового законодавства, приписи про знесення будівництва. Позасудово – лісгосп як землекористувач може звернутися до районної ради або держадміністрації для досудового врегулювання (але реальних повноважень вирішити спір щодо самовільного будівництва в лісі в органів самоврядування немає, оскільки це грубе порушення – тут більше компетенція контролюючих органів). Основний шлях – судовий: позов лісгоспу або прокурора в інтересах держави до громадянина С про звільнення самовільно зайнятої земельної ділянки і знесення самочинно зведеної споруди. Описати підсудність (цивільна справа, відповідач – фізособа С, позивач – суб'єкт права державної власності на лісову землю), забезпечення позову (арешт на майно, заборона користування будинком). Розглянути, які докази: акт обстеження меж ділянки, матеріали інвентаризації лісу, фото будівництва, адмінпротоколи. Також питання: чи може громадянин С узаконити самочинне будівництво (на землях лісфонду – ні, бо це нецільове використання і закон не передбачає

узаконення на чужій землі). Судове рішення прогнозовано: знесення будівлі за рахунок громадянина С, повернення ділянки під контроль держави, стягнення з громадянина С шкоди (обчисленої за вирубані дерева і за користування ділянкою). Варто підкреслити, якими будуть висновки щодо управління земельними ресурсами: важливість превентивного контролю та неминучість відповідальності за порушення.

Рекомендована література до розрахунково-графічної роботи: [4, 5, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 19, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 33, 35].

ВИСНОВОК

Методичні рекомендації до виконання самостійної та розрахунково-графічної роботи з дисципліни «Ефективне використання та охорона земель» слугують практичним інструментом інтеграції теоретичних знань і прикладних навичок у підготовці магістрів зі спеціальності 193 – Геодезія та землеустрій. Завдяки структурованим аналітичним завданням здобувачі залучаються до комплексної роботи з реальними проблемами землекористування, зокрема щодо оцінки стану земель, планування охоронних заходів та розрахування збитків унаслідок надзвичайних ситуацій.

У процесі виконання завдань здобувачі вчаться застосовувати нормативні документи, працювати з відкритими просторовими та кадастровими даними, формувати техніко-економічні висновки та обґрунтовані рішення, що відповідають професійним стандартам фахівця у сфері землеустрою. Поєднання самостійної та графічно-розрахункової складової сприяє глибшому засвоєнню дисципліни, а також формуванню здатності до практичного мислення, аргументації та проєктування у сфері охорони земель. У цьому контексті виконання індивідуальних робіт є не лише формою контролю знань, а й важливим етапом професійної самореалізації майбутніх фахівців.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Водний кодекс України [Електрон. ресурс] : Закон від 06.06.1995 № 213/95-ВР : станом на 15 лист. 2024 р. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр>, вільний (дата звернення: 08.07.2025). – Назва з екрана.
2. Генеральна Асамблея ООН. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року : резолюція № 70/1, ухвалена 25.09.2015. – Нью-Йорк : ООН, 2015. – 41 с.
3. ДБН Б.2.2-12:2019. Планування і забудова територій : [Чинний від 2019–10–01] / розроб. Мінрегіон України. – Київ : Мінрегіон України, 2019. – 119 с. – (Державні будівельні норми України).
4. Земельний кодекс України [Електрон. ресурс] : Закон від 25.10.2001 № 2768–III : станом на 22 черв. 2023 р. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>, вільний (дата звернення: 08.07.2025). – Назва з екрана.
5. Конституція України [Електрон. ресурс] : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР : станом на 1 січ. 2020 р. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>, вільний (дата звернення: 08.07.2025). – Назва з екрана.
6. Лісовий кодекс України [Електрон. ресурс] : Закон від 21.01.1994 № 3852-XII : станом на 15 лист. 2024 р. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>, вільний (дата звернення: 08.07.2025). – Назва з екрана.
7. Податковий кодекс України [Електрон. ресурс] : Закон від 02.12.2010 № 2755-VI : станом на 5 липня 2025 р. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>, вільний (дата звернення: 08.07.2025). – Назва з екрана.
8. Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів [Електрон. ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від

23.05.2007 № 761 : станом на 26 черв. 2025 р. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2007-п>, вільний (дата звернення: 08.07.2025). – Назва з екрана.

9. Про Державний земельний кадастр [Електрон. ресурс] : Закон України від 7 липня 2011 р. № 3613-VI. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: [zakon.rada.gov.ua /go/3613-17.html](https://zakon.rada.gov.ua/go/3613-17.html), вільний (дата звернення: 08.07.2025). – Назва з екрана.

10. Про державний контроль за використанням та охороною земель [Електрон. ресурс] : Закон України від 19.06.2003 № 963–IV : станом на 19 лип. 2022 р. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>, вільний (дата звернення: 08.07.2025). – Назва з екрана.

11. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень [Електрон. ресурс] : Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV : станом на 5 жовт. 2023 р. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>, вільний (дата звернення: 08.07.2025). – Назва з екрана.

12. Про землеустрій [Електрон. ресурс] : Закон від 22.05.2003 № 858-IV : станом на 8 черв. 2023 р. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>, вільний (дата звернення: 08.07.2025). – Назва з екрана.

13. Про містобудівний кадастр [Електрон. ресурс] : Постанова Кабінету міністрів України від 25 травня 2011 р. № 559. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/559-2011-п>, вільний (дата звернення: 05.07.2025). – Назва з екрана.

14. Про місцеве самоврядування в Україні [Електрон. ресурс] : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР : станом на 9 лип. 2023 р. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>, вільний (дата звернення: 09.07.2025). – Назва з екрана.

15. Про оренду землі [Електрон. ресурс] : Закон України від 06.10.1998 № 161–XIV : станом на 8 черв. 2023 р. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>, вільний (дата звернення: 08.07.2025). – Назва з екрана.
16. Про охорону земель [Електрон. ресурс] : Закон України від 19.06.2003 № 962–IV : станом на 18 трав. 2023 р. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>, вільний (дата звернення: 08.07.2025). – Назва з екрана.
17. Про охорону навколишнього природного середовища [Електрон. ресурс] : Закон України від 25.06.1991 № 1264–XII : станом на 9 лип. 2023 р. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>, вільний (дата звернення: 08.07.2025). – Назва з екрана.
18. Про природно-заповідний фонд України [Електрон. ресурс] : Закон України від 16.06.1992 № 2456–XII : станом на 4 квітня 2025 р. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>, вільний (дата звернення: 08.07.2025). – Назва з екрана.
19. Андрейцев В. І. Екологічне право : підручник / В. І. Андрейцев. – Київ : Істина, 2008. – 544 с.
20. Афанасьєв О. В. Раціональне використання та охорона земель [Електрон. ресурс] : конспект лекцій / О. В. Афанасьєв, В. В. Касьянов ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Електрон. текст. дані. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. – 81 с. – Режим доступу: [https://eprints.kname.edu.ua/59182/1/2020 печ. 5Л КЛ.Рац.исп.pdf](https://eprints.kname.edu.ua/59182/1/2020%20печ.%205Л%20КЛ.Рац.исп.pdf), вільний (дата звернення: 08.07.2025). – Назва з екрана.
21. Управління земельними ресурсами : конспект лекцій / І. С. Глушенкова, Т. В. Анопрієнко, І. В. Кошкалда, О. М. Трегуб. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. – 85 с.

22. Мірошніченко А. М. Земельне право України : підручник / А. М. Мірошніченко. – 2-ге вид., допов. і перероб. – Київ : Алерта; ЦУЛ, 2011. – 678 с.
23. Попов А. С. Управління земельними ресурсами : навч. посіб. / А. С. Попов. – Миколаїв : МНАУ, 2022. – 214 с.
24. Економіка земельного ринку: базові засади теорії, методології, практики / А. М. Третяк, В. М. Третяк, О. Ф. Ковалишин, Н. А. Третяк. – Львів : СПОЛОМ, 2019. – 488 с.
25. Управління земельними ресурсами та землекористуванням : навч. посіб. / А. М. Третяк, В. М. Третяк, Р. М. Курильців, Т. М. Прядка, Н. О. Капінос, Н. А. Третяк. – Біла Церква: ТОВ «Білоцерківдрук», 2022. – 436 с.
26. Третяк А. М. Управління земельними ресурсами : навч. посіб. / А. М. Третяк, О. С. Дорош. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – 360 с.
27. Управління земельними ресурсами [Електрон. ресурс] : конспект лекцій / Е. С. Штерндок ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Електрон. текст. дані. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2024. – 122 с. – Режим доступу: https://eprints.kname.edu.ua/65092/1/2022_227Л_Штерндок.pdf, вільний (дата звернення: 08.07.2025). – Назва з екрана.
28. Управління земельними ресурсами та землекористуванням: базові засади теорії, інституціалізації, практики : монографія / А. М. Третяк, В. М. Третяк, Р. М. Курильців, Т. М. Прядка, Н. А. Третяк. – Біла Церква : ТОВ «Білоцерківдрук», 2021. – 227 с.
29. Управління земельними ресурсами : навч. посіб. / Г. І. Шарий, В. В. Тимошевський, Р. А. Міщенко, І. А. Юрко. – Полтава : ПолтНТУ, 2019. – 172 с.
30. Панас Р. М. Раціональне використання та охорона земель : навч. посіб. / Р. М. Панас. – Львів : Новий Світ-2000. – 2008. – 352 с.
31. Охорона та раціональне використання природних ресурсів і рекультивація земель : навч. посіб. / П. П. Надточій, Т. М. Мислива, В. В.

Морозов та ін. ; за заг. ред. П. П. Надточія, Т. М. Мисливої. – Житомир : Державний агроекологічний університет, 2007. – 420 с.

32. Державне агентство лісових ресурсів України [Електрон. ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу : <https://forest.gov.ua/>, вільний (дата звернення: 08.07.2025). – Назва з екрана.

33. Митрофанова О. І. Управління земельними ресурсами. Т. 1. Законодавча база / О. І. Митрофанова, М. О. Пілічева, А. Я. Сохнич [та ін.]. – Донецьк : УНІТЕХ, 2012. – 406 с.

34. Волосецький Б. І. Геодезія у природокористуванні : навч. посіб. / Б. І. Волосецький. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2015. – 327 с.

35. Мамонов К. А. Основи земельного адміністрування: технічні аспекти : навч. посіб. / К. А. Мамонов, С. Г. Нестеренко, Ю. Б. Радзінська ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. – 103 с.

36. Сонька С. П. Екологічні основи збалансованого природокористування в агросфері : навч. посіб. / С. П. Сонька, Н. В. Максименко. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 572 с.

37. Лебеденко О. В. Принципи раціонального використання земельних ресурсів [Електрон. ресурс] / О. В. Лебеденко // Агросвіт. – Електрон. текст. дані. – 2010. – № 6. – С. 10–13. – Режим доступу: http://www.agrosvit.info/pdf/6_2010/3.pdf, вільний (дата звернення: 09.07.2025). – Назва з екрана.

38. Земельний довідник України [Електрон. ресурс] / Агрополіт. – Електрон. текст. дані. – 2020. – 30 с. – Режим доступу: <https://agropolit.com/spetsproekty/705-zemelniy-dovidnik-ukrayini--baza-danih-pro-zemelniy-fond-krayini>, вільний (дата звернення: 26.07.2023). — Назва з екрана.

39. Концепція державної програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2030 року / А. М. Третяк, В. М. Третяк, Ю. Л. Скляр, Н. О. Капінос, Н. А. Третяк // Агросвіт. – 2020. – № 19–20. – С. 24–31.

40. Третяк А. М. Теоретичні засади розвитку сучасної системи землекористування в Україні / А. М. Третяк, В. М. Третяк // Агросвіт. – 2021. – № 1–2. – С. 3–11.

41. Пашков Д. П. Аналіз можливостей застосування космічних систем дистанційного зондування Землі для вирішення екологічних завдань / Д. П. Пашков // Наука і техніка. – Київ : ХУПС, 2014. – Вип. 2 (15). – С. 184–188.

42. Банах В. А. Застосування сучасних ВІМ та геоінформаційних технологій в міському плануванні та утриманні міської забудови / В. А. Банах, М. С. Банах // Містобудування та територіальне планування : наук.-техн. зб. – Київ, 2016. – Вип. 62. – Ч. 1. – 574 с.

43. Мамонов К. А. ГІС-забезпечення у раціональному використанні земельних ресурсів міської забудови / К. А. Мамонов, С. Г. Нестеренко, К. І. Вяткін // Науковий вісник будівництва. – Харків : ХНУБА, 2016. – Т. 86. – № 4. – С. 323–324.

44. Мамонов К. А. Методи і моделі оцінки формування, розподілу та використання земель мегаполісу, що застосовуються у системі геоінформаційного забезпечення / К. А. Мамонов, Е. С. Штерндок // Економічна кібернетика: аспекти становлення і розвитку електронної економіки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 1–2 березня 2017 р., м. Дніпро. – Дніпро, 2017. – С. 92–96.

Електронне навчальне видання

Методичні рекомендації
до організації самостійної та виконання розрахунково-графічної робіт
із навчальної дисципліни

«ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ»

*(для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти денної та заочної
форм навчання зі спеціальності 193 – Геодезія та землеустрій,
освітньо-професійна програма «Землеустрій та кадастр»)*

Укладачі: **РАДЗІНСЬКА** Юлія Борисівна,
ГОЙ Василь Васильович

Відповідальний за випуск *О. В. Афанасьєв*
Редактор *О. А. Норик*
Комп'ютерне верстання *В. В. Гой, Є. Г. Панова*

План 2025, поз. 571М

Підп. до друку 10.12.2025. Формат 60 × 84/16.
Ум. друк. арк. 4,1.

Видавець і виготовлювач:
Харківський національний університет
Міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Чорноглазівська, 17, Харків, 61002.
Електронна адреса: office@kname.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 8386 від 14.07.2025.